

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Kristiina Reinfeldt

EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV 2012/29/EL TEOORIAS JA
PRAKTIKAS

Magistritöö

Juhendaja
MA Anna Markina
Mag. iur. Margus Kurm

Tallinn
2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Direktiiv 2012/29/EL tekkelugu	5
1.1. EL Õigus enne direktiivi.....	5
1.2. Ohvrite olukord	7
1.3. Direktiivi olulisus ja mõte	9
1.4. Kerkinud probleemid.....	11
1.5. Ohvrite olukorra paranemine seoses direktiivi ülevõtmisega.....	12
2. Kuriteoohver või kannatanu	15
2.1. Mõistete vastavus ohvrite direktiivile.....	15
2.2. Kannatanu ja ohvri mõiste Eesti õigussüsteemis.....	16
2.3. Kannatanu õigused ja roll kriminaalmenetluses	20
2.4. Ohvrite kaitse pädevad asutused	28
2.5. Ohvriabi tugiteenus	29
2.6. Muudatused seoses teenuse pakkumisega ohvriabi seaduses.....	30
3. Direktiiv 2012/29/EL praktikas	33
3.1. Uuringu tutvustus	33
3.2. Kuriteoohvrite ja kannatanutega kokkupuutuvad asutused	35
3.3. Ohvrite tuvastamine.....	38
3.4. Individuaalsete vajaduste hindamine.....	42
3.5. Edasisuunamised	49
3.6. Erisused seoses alaealistega.....	52
3.7. Direktiivi koht siseriiklikus õiguses	54
3.8. Head praktikad ja puudujäägid	58
Kokkuvõte	60
Transposition of the Directive 2012/29/EU in the theory and practice	63
Kasutatud kirjandus	66

Sissejuhatus

Kuriteoohvrite huvidele ja õigustele on viimasel ajal palju tähelepanu pööratud. Järjest enam on sellele teemale keskendunud ka õigusloomes, nii Euroopa Liidu kui ka siseriiklikul tasandil. Kriminoloogia on olnud pikka aega keskendunud kurjategijatel, kuid viimastel aastakümnetel on hakatud järjest enam tähelepanu pöörama kuriteoohvritele ja kannatanutele, üldine kriminaalpoliitika on muutnud oma fookust kurjategijalt ka kannatanule. Võib öelda, et Euroopa on astumas uute ajastusse kuriteoohvrite õiguste valdkonnas. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL (edaspidi ohvrite direktiiv) astub uue sammu kohustades liikmesriike viima siseriiklikusse õigusesse sätteid, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava kaitse ja toe miinimumnõuded. Need standardid puudutavad kuriteoohvrite õiguste erinevaid aspekte nagu näiteks ohvri mõiste laiendamine, ohvrite teavitamine ning neile pakutavad abiteenused, kriminaalmenetluse aegsed õigused, kuriteoohvrite individuaalsete kaitsevajaduste väljaselgitamine.

Direktiiviga antakse kannatanutele ja ohvritele kriminaalmenetluses suuremaid õigusi, need tagatakse neile kõigis Euroopa Liidu liikmesriikides. Tegemist on olulise õigusaktiga, sest selge on see, et ei ole võimalik viia ellu direktiivi mõtet personaalsest lähenemisest kannatanutele ja ohvritele ning muuta suhtumist üksnes seadusnormidega või seadusteksti abil. Ükskõik kui detailsed on need nõuded, mis kehtestatakse riikliku uurimise ja süüdistusega tegelevatele ametnikele ja ka ohvritega kokkupuutuva personalile, tuleb selle direktiivi jõustamiseks teha midagi enam.

Käesolva töö eesmärk on uurida kuivõrd on ohvrite direktiiv siseriiklikult ülevõetud, ühelt pool on seaduse sätteid ning teiselt poolt nende rakendamine. Selleks viiakse intervjuude põhjal läbi analüüs, et selgitada välja, kas ohvrite direktiiv, mis võeti üle eesti õigusesse, toimib ka praktikas ning kas direktiiviga seotud eesmärkide täitmine Eestil ka õnnestub. Ülesande raames vaadatakse, millised õigused ohvritele on tagatud ja millised mitte. Ohvrite direktiiviga kehtestati miinimumnõuded kuriteoohvrite õiguste kaitseks, mille tulemusena peab paranema ohvrite kaitse üldiselt Euroopa Liidu õiguses ja poliitikas. Direktiiviga kehtestati horisontaalne raamistik, tagamaks kõigi kuriteoohvrite õigused, sõltumata sellest, mis liiki kuriteoga tegemist oli või mis asjaoludel või kus see toime pandi.

Uurimistöö käigus tehtud uuring on osa rahvusvahelisest uuringust, mille lõppeesmärk on ohvriabi direktiiviga ühildatavate praktikate arendamine ohvrite tuvastamiseks, ohvrite vajaduste hindamiseks, ning edasisuunamiseks. Uuring viidi läbi intervjuude vormis. Töö

põhieesmärgiks on intervjuude käigus saadud praktika uurimine ning võrdlemine direktiivis ettenähtud standardiga. Magistritöö põhiliseks uurimisküsimuseks on selgitada välja, kas täna Eestis kasutatavad praktikad on kooskõlas direktiivi sätetega ning eesmärgiga. Lisaks uuris autor intervjuude käigus, millised on head praktikad ja kuidas näevad ohvritega igapäevaselt töötavad spetsialistid süsteemi toimimist ning kas ja kui, siis kuidas seda veelgi ohvrisõbralikumaks muuta.

Esimeses osas uurib autor direktiivi üldisi põhimõtteid ja eesmäärke, mis Eesti õigusesse üle võeti ning sellega kerkinud probleeme ja ootusi. Selle käigus uurib autor, kuidas jõuti direktiivi välajätotamiseni ning miks on kuriteoohvrite kaitse nii oluline. Ohvrite teemast räägitakse viimasel ajal palju, aga oluline on mõista, miks nende kaitsele nii palju tähelepanu pööratakse. Seda proovibki autor esimeses osas välja tuua, et oleks selge visioon, miks on teema niivõrd aktuaalne ning mitte pelgalt seadusesätte piires vaid ka rakendamisel.

Teises osas keskendub autor lühidalt ohvri mõistele ning selle vastavusele direktiivis ettenähtud määratlusele. Seejärel uurib, kes on Eesti seadusandluses kannatanu ja kes on ohver ning millised on nende õigused ja positsioon kriminaalmenetluses. Autor toob välja loetelu kuriteoohvritele antud õigustest ning mõtestab lahti nende tähtsuse seostades ohvrite direktiivis väljatoodud olulisustega, mida hiljem uurigu staadiumis ka uuritakse. Samuti analüüsitakse ohvritele pakutavate tugiteenuste arengut, mis on olulised ka direktiivi ülevõtmise valdkondade seisukohalt ning selgitatakse välja asutused, kes on pädevad vastutama ohvrite kaitse eest. Eraldi keskendutakse ohvriabi teenusele, mis on nii ohvri kui kannatanu seisukohast üks kesksemaid teenuseid, mida rehabilitatsiooni ja teenusena kasutatakse.

Kolmas osa keskendub uuringule, kus analüüsitakse intervjuude käigus kogutud andmeid ning praktika vastavust seadusesätetele. Intervjuude küsimustik oli jaotatud kolmeks suuremaks osaks, milleks on ohvrite tuvastamine, individuaalne hindamine ja edasisuunamise protsess. Kogu töö keskseks temaks ongi valitud just need kolm aspekti, mille valguses analüüsitakse ka direktiivi ülevõtmist. Ohvrite direktiiv keskendub ka muudele kuriteoohvrite kaitse ja toe aspektidele, kuid arvestades töö mahtu, tuli teha valik.

Magistritöö kokkuvõttes ning uuringu läbitöötamisel on autoril soov jõuda selgusele, kas direktiiv on üle võetud pidades silmas olulisi põhimõtteid ja eesmäärke ning kas seotud asutused on võimelised seda igapäevatoos ohvritega töötamisel ka rakendama.

1. Direktiiv 2012/29/EL tekkelugu

1.1. EL Õigus enne direktiivi

Euroopa Liit oli juba asunud tegutsema kuriteoohvrite õiguste eest kriminaalmenetluses. EL Nõukogu võttis 15.03.2001. a vastu raamotsuse 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, mis sätestab kuriteoohvrite (kannatanute) kohtlemise miinimumstandardid. Raamotsuse art 2 lg 1 järgi pidid liikmesriigid muu hulgas tagama, et ohvritel oleks kriminaalõigussüsteemis tegelik ja asjakohane osa. Euroopa Kohtu tõlgenduse kohaselt kehtestas raamotsus liikmesriikidele kohustuse tagada ohvritele kõrgetasemeline kaitse.¹

Üldiselt on aga teada, et seda õigusakti ei rakendatud hästi, mida muuhulgas möönis ka Euroopa Komisjon. Kuigi pärast raamotsust oli olukord teataval määral paranenud, ei ole raamotsuse eesmärgi täielikult saavutatud.² Sellepärast nähti vajadust kehtestada kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded direktiivina, mille eesmärk oli tagada, et kuriteoohvrite vajadustest, mis seonduvad suure hulga ELi tegevusvaldkondadega, oldaks teadlik ja et ohvreid aidataks igakülgset. Direktiivi ettevalmistusel viidi läbi konsultatsioonid huvitatud isikutega vastavalt komisjoni nõuetele. Direktiivi ettepaneku mõjuhinnangu ettevalmistamise käigus osalesid põhjalikes aruteludes kavandatava õigusakti üle erineva taustaga eksperdid, sealhulgas riigiasutuste, õiguskaitseasutuste, vabaühenduste, rahvusvaheliste organisatsioonide ja ülikoolide esindajad. Mõju hindamise tulemusena leiti, et uus direktiiv peaks sisaldama konkreetseid kohustusi kuriteoohvrite õiguste tagamise vallas. Õigusaktidele peaksid rakendamise hõlbustamiseks järgnema praktilised meetmed.³

Seega käis Euroopa Komisjon 2011. a maikuu välja ettepaneku Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiviks, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. Euroopa Komisjon oli seadnud kuriteoohvrite kaitse ja miinimumnõuete kehtestamise strateegiliselt oluliseks eesmärgiks⁴, tuginedes Stockholmi

¹ EK 09.10.2008 nr C-404/07, György Katz versus István Roland Sós, p 46

² Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses, 2012, lk 13

³ KOM(2011) 275 lõplik, Euroopa Komisjoni seletuskiri Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded, juurde, lk 5-6

⁴ KOM(2010) 623, Euroopa Komisjoni 2011. aasta tööprogramm, lk 8

programmile⁵, mis kutsub liikmesriike üles kuriteoohvreid kaitsvate seaduste parendamisele ja selle rakendamise tegevuskavale⁶. Nende dokumentide kohaselt on kuriteoohvrite õigused ELi poliitikas väga tähtsal kohal ning nendes kinnitatakse vajadust ja tahet luua kuriteoohvrite õiguste tagamiseks ühtne ja kooskõlastatud lähenemisviis. Samuti oli kavas pöörata alates kuriteoohvrite õiguste direktiivi jõustumisest peatähelepanu tõhusale rakendamisele.⁷

Ka Euroopa Parlament oli eelnevalt kutsunud nõukogu üles võtma vastu tervikliku õigusraamistiku, mis pakuks kuriteoohvritele kõige laiemat kaitset.⁸ 26. novembri 2009. aasta resolutsioonis⁹ naistevastase vägivalla kaotamise kohta kutsus parlament liikmesriike üles täiustama naistevastase vägivalla kõigi vormide vastu võitlemist käsitlevaid seadusi ja riiklikke tegevuspõhimõtteid ning võitlema naistevastase vägivalla põhjustega, eelkõige ennetusmeetmete kaudu, ning kutsus Euroopa Liitu üles tagama kõigile vägivalla ohvritele õiguse abile ja toetusele. Ka Euroopa Liidu toimimise lepingu 19. deklaratsioonis, kutsutakse liikmesriike üles võtma kõik vajalikud meetmed, et hoida ära perversivallategusid, karistada nende toimepanemise eest ning toetada ja kaitsta nende ohvreid.¹⁰

Tulemusena esitas Komisjon 18. mail 2011 ettepaneku Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi kohta, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. Direktiivi eesmärk on muuta ja laiendada raamotsuse 2001/220/JSK (ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses) sätteid. Uue Euroopa õigusaktiga parandatakse kuriteoohvrite olukorda. Õigusküsimuste volinik ja Euroopa Komisjoni asepresident Viviane Reding väljendas heameelt selle üle, et viimaks oli vastu võetud uus Euroopa õigusakt, mis parandab hinnanguliselt 75 miljoni kuriteoohvri õiguseid ELis. Enne seda sai uus õigusakt ülekaaluka toetuse (611 poolt- ja 9 vastuhäält ning 13 erapooletut) Euroopa Parlamendis¹¹.

⁵ ELT C 115, 4.5.2010, Stockholmi programm — avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel, kättesaadav: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504(01))

⁶ KOM(2010) 171, Vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala Euroopa kodanikele — Stockholmi programmi rakendamise tegevuskava

⁷ FRA (European Union Agency for Fundamental Rights). Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims, lk 23

⁸ INI/2009/2012, Euroopa Parlamendi 7. mai 2009. aasta resolutsioon Euroopa Liidu kriminaalõiguse ala loomise kohta, kättesaadav: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0262+0+DOC+XML+V0//ET>

⁹ P7_TA(2009)0098, lk 4

¹⁰ KOM(2011) 275 lõplik, lk 2

¹¹ MEMO/12/659, Putting Victims first: Commission welcomes European Parliament vote to improve rights for 75 million crime victims, kättesaadav: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-659_en.htm?locale=en

Uues ELi direktiivis sätestati kuriteoohvreid käsitlevad miinimumnõuded, mis kehtivad kõikjal ELis.¹² Redingi sõnul on ELi liikmesriigid teinekord liialt keskendunud kurjategijatele ja mitte piisavalt kuriteoohvritele. Samuti lisas Reding, et uus Euroopa õigusakt tugevdab kuriteoohvrite õiguseid. Ta lisas, et keegi ei taha langeda kuriteo ohvriks, kuid kui see peaks sündima, peaks teadmine, et neil on samad õigused kõikjal Euroopa Liidus, pakkuma inimestele turvatunnet. Igal aastal langeb ELis kuriteo ohvriks hinnanguliselt 15% eurooplastest ehk 75 miljonit inimest. Arvestades lisaks sellega, et 12 miljonit eurooplast elab väljaspool oma koduriiki ja igal aastal reisib ELis miljard inimest, leevendab see uus direktiiv paljude olukorda. Tegemist on ajaloolise saavutusega ja tugeva sõnumiga selle kohta, et Euroopa Liit suudab kodanike õigusi parandada, tõdes Reding.¹³

1.2. Ohvrite olukord

Kuriteoga kaasnevad mõjud jaotatakse kahte rühma, eraldi käsitletakse esmast ohvristamist, mis hõlmab otseselt kuriteosündmusega kaasnevaid mõjusid, mille on põhjustanud õigusrikkujad. Teise mõjude rühma kuuluvad kõik need tagajärjed, mis kaasnevad kannatanule seoses teiste isikute ja institutsioonide reaktsiooniga kuriteosündmusele. Teisene ohvristamine on osaliselt kriminaalmenetluse paratamatu tagajärg, sest kuriteosündmuse meenutamine ja sellest rääkimine on kriminaalmenetluse vältimatu osa. Teades, millised toimingud kannatanutele kõige enam probleeme tekitavad, on aga võimalik teisese ohvristamise ulatust vähendada.¹⁴ Ohvrite direktiivi üks eesmärkidest on kaitsta ohvreid ka teisese ohvristumise eest. Teisene ohvristamine saab alguse eelkõige sellest, et kannatanute jaoks on kogu kriminaalõigussüsteem kõigis oma vormides võõras ja tundmatu. Kui lisada sinna veel ka kuriteoga tekitatud stress ja ebameeldivused, siis võib nende koosmõju olla märkimisväärne.¹⁵

Mis puudutab kannatanute menetlusliku seisundi tugevdamist, siis selle laiema sihtrühma moodustavad kõik kuriteoohvrid. 2016. aastal registreeriti Eestis 28 986 kuritegu ning registreeritud vägivallakuritegude arv oli 7641.¹⁶ Turu-uuringute AS poolt läbi viidud küsitluse

¹² IP/11/585, Euroopa Komisjon tagab kuriteoohvritele parema kaitse, 2011

¹³ Uue Euroopa õigusaktiga parandatakse kuriteoohvrite olukorda, Euroopa Komisjoni pressiteade 4. oktoober 2012, kättesaadav: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1066_et.htm?locale=et

¹⁴ A. Pere. Kannatanute õigused kriminaalmenetluses, magistritöö 2012, lk 14

¹⁵ Ibid, lk 16

¹⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. 2016. aasta kriminaalstatistika põhjal on üldine kuritegevus ja tapmiste arv vähenenud, pressiteade, kättesaadav: <http://www.just.ee/et/uudised/2016-aasta-kriminaalstatistika-pohjal-uldine-kuritegevus-ja-tapmiste-arv-vahenenud>

andmetel langes 2016. aastal vägivaldse rünnaku ohvriks 1,8% Eesti elanikest vanuses 15–74 aastat. Politseid teavitas enda sõnul ligikaudu 40% ohvritest. Ilmselt puudutavad direktiivis käsitletavad probleemid kõige rohkem siiski haavatavaid ohvreid nagu vägivallakuritegude ohvrid.

Uuringutes¹⁷, mis käsitlevad ohvrite rahulolu abiteenustega, on korduvalt rõhutatud teabe puudumist kui peamist rahulolematuse allikat, mis takistab kannatanuid kriminaalmenetluses aktiivselt osalemast. Teabe puudumine on aga tõsine takistus kuriteoohvrite õiguste kasutamisel.

Probleemiks osutus ohvrite informeerimine nende õigustest ning vastavate õiguste reaalne kasutamine. Paljudel juhtudel nägi seadus ette ohvrite õigused, kuid ei näinud ette vastavat kohustust, mis puudutab ohvri informeerimist nimetatud õigustest (näiteks õigus tõlkele/tõlgile). Läbiviidud intervjuudest¹⁸ selgus, et ohvrid ei kasuta pea kunagi võimalust olla informeeritud menetluse käigust, kuigi seadusandlust sätestab seda üsna detailselt.¹⁹ Ohvri jaoks võib süüteo toimepanijaga taaskohtumine olla väga traumeeriv kogemus.²⁰ Teatud määral nähtub ohvrite vähene informeeritus ka hiljutises uuringus²¹, mille kohaselt puuduvad ohvritel tihtipeale vajalikud teadmised oma menetluslikke õiguste ja menetluse käigu kohta. Ligi pooli kohtus käinud vastajaid häiris kontakt süüdistatavaga kohtusaalis, ent lausa 63% vastanuist häiris süüdistatavaga kokkupuutumine kohtuistungit oodates.²² Nendelt küsitluteelt, kes kuritegudest teatasid, kuid politsei tegevusega rahule ei jäänud, küsiti ka rahulolematuse põhjuste kohta.²³ 37% politseile kuriteost teatanud ohvritest ei olnud rahul sellega, et politsei ei informeerinud piisavalt uurimise käigust. Infonappuse üle kurtsid eelkõige koduse varguskatse ning kallaletungide ja ähvarduste ohvrid (vastavalt 60 ja 46% ohvritest).²⁴ Rahvusvahelise ohvriuuringu järgi iseloomustab enamikku Euroopa riikide kasvav

¹⁷ FRA, Kuriteoohvrid Euroopa Liidus: ohvriabi ulatus ja olemus, kokkuvõte, lk 5 ja edasiviide näiteks: Sims, L. ja Myhill, A. (2001), *Policing and the Public: Findings from the 2000 British Crime Survey. Home Office Research Findings nr 136*, London, Home Office and Wemmers, J. (1999), 'Victim notification and public support for the criminal justice system', *International Review of Victimology*, 6. köide, nr 3.

¹⁸ M. Meiorig. Protecting Victims' Rights in the EU: the theory and practice of diversity of treatment during the criminal trial, National report: Estonia, lk 3

¹⁹ Ibid

²⁰ Ibid, lk 6

²¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses, 2012, lk 25

²² Ibid, lk 62

²³ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite uuring 2009, 2010, kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/14_kuriteoohvrite_uuring_2009.pdf, lk 68

²⁴ Ibid, lk 69

rahulolematus politseilt saadava info hulgaga²⁵. Hiljuti läbiviidud uuringutes on selgunud peamised rahulolematuse põhjused. Üldistatult võib öelda, et tihtipeale on need seotud ohvrite turvatundega. Esmalt vajavad ohvrid informatsiooni nendega seotud asja läbivaatamise kohta ja tahavad teavet seoses uuringu staadiumiga. Teiseks aspektiks on kokkupuude kurjategijaga, mis toob arvatavasti esile palju negatiivseid emotsioone. Viimast võib käsitleda kui teisest ohvristumist.

Eriliseks ohvrite grupiks on nn haavatavad ohvrid. Haavatavate ohvrite grupp kerkib kannatanute õiguste diskussioonis esile kui kõige rohkem riigipoolset kaitset vajav grupp. Gruppi iseloomustavateks tunnusteks võivad olla ohvri isiku karakteristikud (alaealised, vaimuhaige) kui ka spetsiifilise kuriteo (seksuaalkuriteod, perevägivald) ohvriks langemine. Mitmetes aspektides võivad haavatavate kannatanute ootused kriminaalõigussüsteemile olla erinevad teiste nõ tavaliste kannatanute omast.²⁶ Ohvrite direktiivis on sellisteks haavatavateks gruppideks nimetatud isikud, kes leiavad ennast olukorrast, kus neil on eriti suur risk kahju kanda, näiteks isikud, kes kannatavad lähisuhtes korduvat vägivalda, soolise vägivalla ohvrid või isikud, kes langevad muud liiki kuritegude ohvriks liikmesriigis, kus nad ei ole kodanikud ega elanikud, terrorismi-, organiseeritud kuritegevuse, inimkaubanduse, lähisuhtes toime pandud vägivalla, seksuaalvägivalla või seksuaalse ärakasutamise ja vihakuritegude ohvrid. Samuti muudab sõltuvus kurjategijast ohvri eriti haavatavaks ning ka lapsohvreid peetakse direktiivi kohaselt eriliste kitsevajadustega ohvriks.

1.3. Direktiivi olulisus ja mõte

Kuriteoohvritele ohvriabiteenuste pakkumine on otsustava tähtsusega, et saavutada ohvrite suhtes õiglus ja tagada neile võimalus oma õigusi nõuda. Ohvriabiteenused hõlmavad ohvritele enne kriminaalmenetlust, menetluse ajal ja pärast seda pakutavat abi, sealhulgas emotsionaalset ja psühholoogilist tuge ning nõustamist õiguslikes, rahalistes ja praktilistes küsimustes, samuti seoses edasise ohvriks langemise ohuga. Seda tööd teevad iga päev ohvriabiteenistuste töötajad kogu Euroopa Liidus, sealhulgas vabatahtlikud, kes aitavad oluliselt kaasa sellele, et

²⁵ J. Dijk, J. Kesteren, P. Smit. Criminal Victimisation in International Perspective. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS. WODC, No 257, 2007, kättesaadav: http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/publications/ICVS2004_05report.pdf, lk 118

²⁶ A. Pere, lk 12

õiguskaitse oleks ohvritele realselt kättesaadav. Seepärast on ohvrite õiguste direktiiv, sätestades ohvriabiteenuse ulatuse ohvrite jaoks suur samm edasi.²⁷

Kuriteoohvrite õiguste direktiiv on praeguseks ohvrite õiguste alal kõige olulisem seadusandlik areng ELi tasandil. See on ohvrite õiguste paketi peamine samm ja Euroopa Komisjoni seadusandlike ettepanekute kogum, mille eesmärk on tugevdada ja parandada ohvrite õigustega seotud riiklikke ja ELi meetmeid. See vastab Euroopa Ülemkogu kehtestatud nõudele ohvritega seotud integreeritud ja koordineeritud käsitusviisi järele, mis sisaldub Stockholmi programmis ja Budapesti tegevuskavas, milles keskendutakse konkreetselt ohvrite õiguste ja kaitse tugevdamisele.²⁸

Kuriteoohvrite õiguste direktiivis sätestatakse mitu eesmärki, et tagada tõhusad ja kättesaadavad ohvriabiteenused kõigis ELi liikmesriikides. Selles kehtestatakse kuriteoohvrite uued õigused ja muudetakse mitu varem raamotsuse vabatahtlikku sätet kohustuslikuks, muutes ohvrite võimaliku kasu ohvrite õigusteks. Lisaks seatakse direktiivis ohvriabiteenused süsteemis esikohale ja tunnistatakse nende kesket rolli ohvrite jaoks, muutmaks õiguste kasutamise nende jaoks võimalikuks. Kehtestades teenuste miinimumstandardid ning kohustades samas riiki tagama teenuste kättesaadavuse, on direktiivil potentsiaal kujundada kogu ELi ohvriabi süsteem ohvrite kasuks ümber.²⁹

Van Dijk on märkinud, et direktiiv ei ole asetanud esikohale taastavat õigust kui teenust, mis peab olema pakutud igale kuriteoohvrile, vaid pigem ettevaatusabinõu, mis peab olema rakendatud, eesmärgiga ennetada teisest ohvristumist. Suunates kuriteoohvrit taastava õiguse teenuseid pakutavatesse asutustesse, peab olema silmas peetud kõiki aspekte, sh kuriteo raskus, tekitatud kahju jne.³⁰ “Victims and restorative justice” uuringus räägitakse, et taastav õigus on seni olnud keskendunud rohkem süüdistatavale kui ohvrile. Eriliselt problemaatiliseks kohaks on olnud aga ohvrite erigruppide, eriti haavatavate gruppide ja nendega seotud taastava õiguse meetmed. Uuringus selgus ka see, et teise ohvristumise ohvriks langevad tavaliselt

²⁷ FRA, lk 1

²⁸ Ibid, lk 14

²⁹ Ibid, lk 15

³⁰ I. Vanfraechem, D. Bolivar, I. Aertsen (edit). Victims and restorative justice, Routledge, 2015.

Kättesaadav: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=-JBhCQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=secondary+victimisation+criminal+justice+system&ots=b1tjg1YpQm&sig=HDNhXg9CQZArp2kYtYpZihJR01o&redir_esc=y#v=onepage&q=secondary%20victimisation%20criminal%20justice%20system&f=false, lk 1

haavatavad ohvrid, sest see on seotud negatiivsete lisatagajärgedega, mille suhtes on nad eriti tudlikud ja vastuvõtlikud.³¹ Samuti on käsitletud kättemaksuhimu müüti, nimelt, viktimoloogid ei ole nõus seisukohaga, et ohver himustab kättemaksu, pigem vajavad nad teenuseid.³² Seepärast on väga positiivne, et on hakatud keskenduma rohkem ka ohvri vajadustele, mida ilmestab käesoleva töö keskmeks olev direktiiv ja selle rakendamine. Direktiivi ülevõtmisega peaks olema tagatud laiem ohvrite kaitse, sealhulgas nendevastane austus ja teenuste efektiivsus.³³

1.4. Kerkinud probleemid

Direktiiv ei paku siiski vahendit, et ühtlustada ELi liikmesriikide kriminaalõiguse süsteemis erinevat lähenemist ohvri rollile ja seega ka ohvriabiteenuste osutamisele. Kuigi direktiivis seatakse latt kahtlemata kõrgemale kui raamotsuses, tekitab vajadus kohandada neid struktuurilisi erinevusi paratamatult ka ohvriabiteenuste kvaliteedis ja seega võib-olla ka ohvrite võimaluses õigusi võrdselt kasutada.³⁴

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) uuring näitab, et ohvriabiteenuseid on ELi 28 liikmesriigis arendatud erinevalt. FRA andmed kajastavad selliste teenuste väljaarendamise erinevat tempot, perspektiive, konteksti ja organisatsioonimudeleid eri liikmesriikides. Need erinevad tausttegurid on kujundanud pakutavate teenuste laadi ja ulatust. Mõne liikmesriigi puhul tähendab see, et kuriteoohvrite õiguste direktiivi tegeliku rakendamisega on probleeme. FRA uuringus tehti kindlaks mitu valdkonda, milles liikmesriigid ei täida praegu kuriteoohvrite õiguste direktiivi nõudeid. Üks suurimaid raskusi on kohustus tagada, et kõigile ohvritele oleksid kättesaadavad nende vajadustele vastavad ohvriabiteenused. Direktiivi eesmärkide saavutamise tagamiseks tuleb seetõttu rohkem teha. Ka eelnevad uuringud näitavad järjekindalt, et paljud ohvrid ei teata kuritegudest politseile.

Eelöeldut arvesse võttes oli ELi tasandi ühise tegevuse eesmärk kehtestada ohvrite õiguste kaitse ühised miinimumstandardid. Kuna raamotsust ei oldud rakendatud hästi, mida muuhulgas mõonis ka Euroopa Komisjon, on alates kuriteoohvrite õiguste direktiivi jõustumisest pööratud peatahelepanu tõhusale rakendamisele.

³¹ Ibid, lk 18

³² Ibid, lk 25

³³ Ibid, lk 251

³⁴ FRA, lk 15

1.5. Ohvrite olukorra paranemine seoses direktiivi ülevõtmisega

Ohvrite direktiivi ülevõtvaks aktiks on kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses.

Eestis on direktiivi ülevõtmisega seotud strateegiateks lisaks Stockholmi programmile ja selle rakendamise tegevuskavale ka kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018³⁵, mille punkt 10 rõhutab kannatanu ja tunnistaja väärika kohtlemise vajadust kriminaalmenetluses, et suurendada inimeste usaldust õiguskaitse süsteemi vastu, hoida ära teiseseid kannatusi ning leevendada kuriteoga tekitatud kahju, ja Justiitsministeeriumi arengukava 2012–2015³⁶, mille kriminaalpoliitika valdkonna punkt 26 juhib tähelepanu kannatanute ja tunnistajate väärika kohtlemise vajadusele süüteomenetluses. Samuti vägivalla ennetamise strateegia 2015–2020³⁷, mille 2. ja 3. alaeesmärk näevad ette vägivallaohvrite parema kaitse ning vägivallakuritegude ohvrisõbralikuma menetluse, ja siseturvalisuse arengukava 2015–2020³⁸, mille üldeesmärk on tagada, et Eesti inimesed tunneksid, et nad elavad vabas ja turvalises ühiskonnas. Kannatanule kui nõrgemale positsioonile kriminaalmenetluses on korduvalt tähelepanu juhtinud ka Riigikohus oma lahendites³⁹ ja analüüsides⁴⁰.

Probleem seisnes selles, et sageli pole kuriteo kannatanul piisavalt teadmisi, oskusi ja võimeid, et oma õigusi kriminaalmenetluses tõhusalt kaitsta. Kui näiteks KrMS § 45 kohaselt on kuriteos kahtlustatavale ja süüdistatavale isikule tagatud õiguslaste teadmistega esindaja ehk kaitsja abi

³⁵ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Heaks kiidetud Riigikogu 09.06.2010. a otsusega, kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13329831>

³⁶ Justiitsministeeriumi arengukava 2012–2015. Kinnitatud justiitsministri 02.05.2011. a käskkirjaga nr 47, kättesaadav:

[http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54324/Justiitsministeeriumi+arengukava+2012%2026%238211%3B2015 .pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54324/Justiitsministeeriumi+arengukava+2012%2026%238211%3B2015.pdf).

³⁷ Vägivalla ennetamise strateegia 2015–2020. Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse 26.02.2015 otsusega, kättesaadav:

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ves_2015-2020_0.pdf

³⁸ Siseturvalisuse arengukava 2015–2020. Heaks kiidetud vabariigi Valitsuse 26.02.2015 otsusega; kättesaadav:

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Arengukavad/siseturvalisuse_arengukava_2015-2020_kodulehele.pdf

³⁹ Vt nt RKKK 28.01.2010. a otsus nr 3-1-1-79-09, RKTk 18.06.2008. a otsus nr 3-2-1-45-08, RKKK 11.04.2011. a otsus nr 3-1-1-97-10

⁴⁰ E. Kergandberg, H. Salmann, H. Jõks et al. (toim). Kohtute aastaraamat, 2009, lk 125, kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf

kogu menetluses, siis kuigi ka kannatanule on esindaja määramine võimalik⁴¹, on see praktikas pigem erandlik.⁴² Kannatanu pole tihtipeale tasuta riigi õigusabi võimalusega kursis, ei vasta RÕS § 6 lg 1 seatud tasuta õigusabi kriteeriumitele⁴³ või on selle taotlemise protsess kannatanu jaoks keeruline ja bürokraatlik. Uuringust “Kannatanud ja tunnistajad süüteo menetluses” selgus, et kannatanud pole sageli teadlikud ka võimalusest esitada tsiviilhagi ja taotleda menetlustoimingus osalemisega tekkinud kulude hüvitamist, samuti ei ole nad tihtipeale kursis, millises menetlusetapis on nendega seotud kriminaalmenetlus või kust selle kohta täpsemat infot saada.⁴⁴ Sarnast probleemi on tähendatud ka eelmainitud uuringutes, täpsemalt et ohvrid ei ole rahul infoga ja neile seadusega ettenähtu õiguste kasutamise selgitustega.

Direktiivi ülevõtmise põhieesmärk oli tagada kannatanute õiguste parem kaitse kriminaalmenetluses, tugevdades selleks kannatanute menetluslikku seisundit ning luues selge ja üheselt mõistetava regulatsiooni kuriteost tulenevate nõuete menetlemiseks. Kannatanute tugevam menetluslik seisund peaks väljenduma selles, et kannatanud on menetlusse aktiivsemalt kaasatud, nad on paremini teadlikud oma õigustest ja kohustustest ning oskavad oma õiguste eest seista. Selge regulatsioon aitab vältida kannatanute tarbetut jooksutamist kriminaal- ja tsiviilkohtu vahel ning võimaldab kuriteost tulenevad nõuded lahendada samas menetluses, kus otsustatakse ka isiku süüüsimus.⁴⁵ Kannatanute menetluslikku seisundit aitab osaliselt parandada ka see, kui kannatanuid nende õigustest, kohustustest ja võimalustest paremini teavitada, nt millised on võimalused saada õigusabi, kahju hüvitamist, millised õigused ja kohustused kaasnevad menetluses osalemisega jms. Selleks on Justiitsministeeriumil koostanud kannatanutele ja tunnistajatele ka infovoldikud. Samas ei lahenda aktiivsem teavitustöö neid probleeme, mis on seotud puuduliku regulatsiooniga, nt küsimused, millised kuriteoohvrid peaksid saama tasuta riigi õigusabi, kelle kohustus ja millises menetlusetapis on kannatanule tema õigusi ja kohustusi selgitada, tsiviilhagi esitamise ja menetlemise nõuded

⁴¹ KrMS § 41 lg 3 sätestab, et kannatanule, tsiviilkostjale ja kolmandale isikule antakse kriminaalmenetluses riigi õigusabi riigi õigusabi seaduses ettenähtud alustel ja korras. Kui kohus leiab, et kannatanu, tsiviilkostja või kolmanda isiku olulised huvid võivad advokaadi abita jääda kaitseta, võib kohus oma algatusel otsustada isikule riigi õigusabi andmise riigi õigusabi seaduses ettenähtud alustel ja korras.

⁴² Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus, lk 2

⁴³ Tulenevalt RÕS § 6lg 1 antakse kannatanule riigi õigusabi üksnes juhul, kui ta oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda õigusabi vajamise ajal tasuta asjatundliku õigusteenuse eest või suudab seda teha üksnes osaliselt või osamaksetena või kui tema majanduslik seisund ei võimalda pärast õigusteenuse eest tasumist lihtsat toimetulekut. Lisaks võtab kannatanu riigi õigusabi taotledes riski, et riik nõuab talt hiljem riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude hüvitamist.

⁴⁴ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde, lk 4

⁴⁵ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus, lk 6

kriminaalmenetluses. Nende küsimuste lahendamine eeldab muudatusi regulatsioonides või uute sätete loomist.⁴⁶

Seadusemuudatusega tugevdati kannatanu kui ühe menetlusosalise positsiooni kriminaalmenetluses. Eelkõige vaadati üle kannatanu mõiste ja tema õigused ja kohustused, eesmärgiga tagada kannatanu õiguste senisest tõhusam kaitse ning kannatanu parem informeeritus. Seeläbi peaks paranema kannatanute suhtumine õiguskaitseorganitesse, suurenema usaldus menetlejate vastu ja paranema ka kannatanute ootused menetluse tulemuste osas. Kannatanute õiguste ja kohustuste täpsem regulatsioon mõjutab kannatanute ja tunnistajate õiguste kaitset kriminaalmenetluses, vähendab kannatanu võimalikke teisesid kannatusi ning suurendab seeläbi õiguskaitseasutusega rahulolevate ohvrite osakaalu. See kuidas ohvreid menetluses koheldakse, avaldab mõju ka kuriteost teatamisele.

⁴⁶ Ibid

2. Kuriteoohver või kannatanu

2.1. Mõistete vastavus ohvrite direktiivile

Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK (ohvrite direktiiv) nimetab kuriteoohvriks füüsilise isiku, kes on kannatanud kahju, sealhulgas füüsilist, vaimset või emotsionaalset kahju, või kandnud varalist kahju, mille on otseselt põhjustanud kuritegu; sellise isiku pereliige, kelle surma kuritegu otseselt põhjustas, ja kes on selle isiku surma tagajärjel kahju kannatanud. Samuti sätestab ohvrite direktiiv, et liikmesriigid tagavad, et juurdepääs ohvriabiteenistustele ei sõltu sellest, kas kuriteoohver esitab pädevale asutusele kuriteo kohta ametliku kaebuse või mitte.

Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõuga viidi KrMS'is kannatanu mõiste kooskõlla ohvrite direktiivi ja kohtupraktikaga ning täpsustati kannatanu mõistet.⁴⁷ Direktiivi mõiste sõnastus sätestab nii menetluslikud kui ka materjaalsed aspektid.⁴⁸ Eesti seadusandluses ei kuulu mõlemad aspektid ühte õigusakti, vaid on jagunenud KrMS ja OAS vahel, mis sätestavad kuriteoohvrite erinevaid õigusi. Mõistete osas on siseriiklik õigus võtnud üle direktiivis kehtestatud sisu ning vastab sellele täielikult ning on isegi laiem, sest direktiiv on keskendunud vaid füüsilisele isikule. Siseriiklikus õiguses on käsitletud ohvrina ka juriidilist isikut, riiki ja avaliku võimu kandjat, aga see ei oma antud töös tähtsust, sest direktiiv keskendub füüsilisele isikule ning seda on järginud ka autor antud töö raames. KrMS mõiste on muudetud just seoses direktiivi ülevõtmisega ning sellises sõnastuses, nagu direktiiv seda ette näeb.

Ohvri mõiste määratlemine normatiivses (õiguslikus ja kultuurilises) raamistikus ning see, millisena ohvri osa kriminaalmenetluses nähakse, sõltub suuresti õigusraamistiku ajaloolisest arengust igas liikmesriigis, mis omakorda mõjutab ohvriabiteenuste kontseptsiooni väljatöötamist. Erinevad arusaamad kuriteoohvrite õigustest peegeldavad ohvri mõiste kui sellise erinevaid tõlgendusi. Selline mitmekesisus püsib ikka veel vaatamata sellele, et kuriteoohvreid käsitlevad ELi õigusaktid kehtivad alates 2001. aastast.⁴⁹ Et direktiivis

⁴⁷ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde, lk 8

⁴⁸ M. Meior, lk 39

⁴⁹ FRA, lk 3

sätestatakse mitmes valdkonnas kõrgemad standardid kui nõukogu raamotsuses, peaksid asjaomaste mõistete määratlused või nende tõlgendus liikmesriikide õiguses kajastama seda arengut asjakohasel viisil. FRA uuringu tulemused osutavad, et ELi mõne liikmesriigi õigusaktides võib olla vaja teha muudatusi, et viia need õigusaktid vastavusse kuriteoohvrite õiguste direktiiviga. Näiteks määratletakse paljude liikmesriikide õigusaktides termin „ohver” kitsalt, jättes välja sellised „kaudsed” ohvrid nagu pereliikmed. Mõnes liikmesriigis ei ole termin üldse määratletud.⁵⁰ Siiski, näeb direktiiv ette ühesed reeglid kõigile liikmesriikidele ning Eesti õiguses vastab kuriteoohvri mõiste täielikult direktiivis sätestatule.

2.2. Kannatanu ja ohvri mõiste Eesti õigussüsteemis

Kui rääkida mõistetest, siis tuleb eesti õigussüsteemis eristada kahte mõistet, nendeks on *kannatanu* ja *ohver*. Teatavasti on ingliskeelne termin mõlema jaoks *victim*, aga meil on oluline vahet teha, kas inimene on kriminaalmenetluses kannatanu staatuses või on ta kriminaalmenetluse väliselt ohvrid. Alati ei pruugi need kaks mõistet kattuda. Olles kuriteo ohver ei tähenda, et ollakse automaatselt ka kriminaalmenetluses kannatanu rollis. Paljusid hüvitisi ning sotsiaalseid teenuseid saab vaid *kannatanu* mõiste alla kvalifitseeruv ohver. See on just see olukord, mida ohvrite direktiiviga muuta soovitakse ehk ohver peab saama abi olenemata sellest, kas kriminaalmenetlus on alustatud või mitte. Samas on meie õigussüsteemis kasutatud kahte mõistet ning järgnevalt peatutakse neil mõlemal.

Ingliskeelse termini *victim* sisu ja vastava subjekti õigused tulenevad eesti õigussüsteemis kahest seadusest. Suurimal määral sätestab kannatanu mõiste, tema õigused ja rolli kriminaalmenetluses kriminaalmenetluse seadustik⁵¹ (edaspidi KrMS). KrMS § 37 sisustab *kannatanu* mõiste ning sätestab kannatanuks füüsilise või juriidilise isiku, kelle õigushüve on tema vastu suunatud kuriteoga või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga vahetult kahjustatud. Kuriteokatse puhul on isik kannatanu ka juhul, kui rünnatud õigushüve asemel kahjustatakse tema sellist õigushüve, mille kahjustamine on rünnatud õigushüve kahjustamisest hõlmatud. Riik või muu avaliku võimu kandja on kannatanu üksnes siis, kui tal on õigushüve kahjustamise tõttu tekkinud varaline nõue, mida on võimalik maksma panna kriminaalmenetluses. Füüsiline isik on kannatanu ka juhul, kui kuriteo või süüvõimetu isiku õigusvastase teoga on põhjustatud tema lähedase surm ja talle on surma tagajärjel kahju tekkinud. Seega sellise isiku pereliige, kelle surma kuritegu otseselt põhjustas ja kes on selle isiku surma tagajärjel kahju kannatanud.

⁵⁰ Ibid

⁵¹ RT I, 31.12.2016, 46

Pereliikmeks on kuriteoohvri abikaasa; isik, kes elab koos ohvriga püsivalt ja pidevalt ühises majapidamises, olles temaga kindlas ja lähedases suhtes (sh ka samasoolised isikud); ohvri lähisugulased, õed-vennad ja ülalpeetavad. Lähedane suhe tähendab, et isikute vahel on tihedad emotsionaalsed sidemed ning kahe inimese vahel on majanduslik sõltuvussuhe.⁵² Mõiste võimaldab käsitleda ohvrina ka juriidilist isikut ja riiki, aga sellele antud uurimistöös ei keskenduta.

Uurimisasutusel on kohustus kaasata kõik isikud, kes vastavad kannatanu legaaldefiniitsioonile.⁵³ Menetluslikult saab isik kannatanuks menetleja (kohtueelses menetluses uurimisasutuse või prokuratuuri, kohtumenetluses kriminaalasja arutava kohtu) otsustuse tulemusena. Menetleja otsus isiku kaasamiseks kannatanuna vormistatakse kas uurimistoimingul osalemise kutsel või uurimistoimingu protokollis sissejuhatuses. Kehtivas kriminaalõiguses ei nõuta kannatanuks tunnistamise kohta eraldi määruse koostamist ja KrMS annab igale isikule, kes menetletava kuriteo asjaolusid ja kvalifikatsiooni arvestades vastab KrMS § 37 lg-s 1 sätestatud kannatanu tunnustele, subjektiivse õiguse osaleda kriminaalmenetluses kannatanuna ja kasutada KrMS-s ette nähtud kannatanu õigusi.⁵⁴

KrMS § 37 sätestatud kannatanule kahju tekitamist tuleb kohtupraktika kohaselt tõlgendada laiendavalt – see hõlmab isiku õigushüvede kahjustamist ja ründamist üldiselt ega piirdu üksnes nt tsiviilõigusliku kahju põhjustamisega.⁵⁵ Kannatanu menetlusseisundit loovast kahjust saab rääkida ka olukorras, kus isikul ei teki kuriteo toimepanija vastu üldse tsiviilõiguslikku või avalik-õiguslikku nõudeõigust.⁵⁶ Kahju tekitamisega tuleks võrdsustada ka rünne, mis on küll vahetult suunatud isiku hüveolukorra kahjustamisele, kuid tegelikult seda siiski ei mõjuta. See tähendab, et kannatanust saab rääkida ka sellise kuriteokatse puhul, mis välismaailmas otsest muudatust esile ei kutsu. Näiteks peaks kahju tekkimist jaatama siis, kui pannakse toime reaalse tagajärgedeta tapmiskatse, millest sihtmärgiks olnud isik saab teada alles tagantjärele.⁵⁷ Ühelt poolt on kahju käsitlemine niivõrd laialt nagu seda täna tehakse ohvri seisukohalt mõnes mõttes soodne, sest kuna ohvril on võimalik saada teatud teenuseid vaid kannatanu staatuses olles, on see neile omistatav ka juhul kui välismaailmas otseseid muudatusi

⁵² Direktiivi seletuskiri

⁵³ RKKKo 3-1-1-97-10, p 26

⁵⁴ E. Kergandberg ja P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012, lk 143

⁵⁵ Ibid, lk 141

⁵⁶ RKKK 3-1-1-97-10 p 15

⁵⁷ E. Kergandberg ja P. Pikamäe, lk 141

ei ole toimunud. Samuti soosib kahju lai tõlgendus ohvreid avaldust esitama ning seeläbi võivad rohkemad juhtumid saada fikseeritud.

Riigikohus sisustas kahju vahetut tekitamist faktilise ja õigusliku seotuse kaudu. Faktiline seotus tähendab, et kannatanule on tekitatud kahju sama teoga, mis on konkreetse kriminaalmenetluse esemeks. Teisisõnu peab kannatanu kahju olema tekkinud sellistel asjaoludel, mis olulises osas kattuvad menetletava kuriteo koosseisulistele tunnustele vastavate faktiliste asjaoludega.⁵⁸ Õiguslik seotus tähendab seda, et kuriteokoosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub, peab olema määratud kaitsma sama õigushüve, mille rikkumisest kannatanu kahju tuleneb. Juhul kui kuriteokoosseisu eesmärk, s.o põhjus, miks koosseisus kirjeldatud tegu on karistatavaks tunnistatud, ei hõlma isikul tekkinud kahju ärahoidmist, puudub alus isikut selle kuriteokoosseisu järgi toimivas kriminaalmenetluses kannatanuks pidada. Kriminaalmenetluses, mida toimetatakse üksnes kollektiivseid õigushüvesid kaitsva kuriteokoosseisu tunnustel, puudub alus üksikisiku kannatanuna käsitlemiseks.⁵⁹

Vaidlus selle üle, kas konkreetse kuriteokoosseisu puhul saab isikut kannatanuks pidada või mitte, on süüdistuskohustusmenetluses igapäevane. Seadusandjal ei ole formaalset kohustust ühemõtteliselt määrata, millist õigushüve kehtestatav kuriteokoosseis kaitseb. Seetõttu on keeruline teha vahet sellel, kas kuriteokoosseis kaitseb vaid kollektiivseid õigushüvesid või selle kõrval ka individuaalseid õigushüvesid. Samuti on võimalik kuriteokoosseisu tõlgendada dünaamiliselt: kaitstavad õigushüved võivad ajas muutuda ka siis, kui norm ise jääb samale kujule. Kuriteoga ei kahjustata mitte ainult selle vahetut ohvrit ega koosseisuga kaitstavat peamist õigushüve, vaid negatiivsed tagajärjed võivad olla sellest oluliselt laiemad. Vaatamata sellele ei pea igaüks, kelle õigusi kuriteoga kahjustatakse, olema kannatanu kriminaalmenetluse seadustiku mõttes. Kannatanu mõiste puhul tuleb silmas pidada, et laiendades käsitust kannatanust ja võimalust kriminaalmenetluses tsiviilhagi esitada, tähendab see kogu kriminaalmenetluse kontekstis seda, et ka näiteks sama kuriteokoosseisu alusel toimetatavas süüdistuskohustusmenetluses laieneb kannatanu mõiste, mis toob kaasa lisaõiguste realiseerimise. Tuleb silmas pidada, et kannatanu seisundi omandamisega saab isik kasutada kõiki kannatanu õigusi. Seadusandja on põhjendatult sidunud kannatanu staatuse vahetu kahju tekitamisega, sest vaid selline puutumus kuriteoga õigustab kannatanu erilist rolli kriminaalmenetluses. Teised kahjulikud tagajärjed tuleks kõrvaldada tsiviilkohtupidamise

⁵⁸ RKKKm 11.04.2011, 3-1-1-97-10, p 1

⁵⁹ T. Ploom, M. Kärner. Kannatanu huvide realiseerimine kriminaalmenetluses, Juridica VII/2015, lk 5

korras, andmata kahjustatud isikutele võimalust mõjutada kriminaalmenetluses kohaldatavat menetlusliiki, karistusliiki või -määra. Seetõttu ei ole põhjendatud kannatanu mõiste ega kaitsava õigushüve ülemäära laiendav tõlgendamine.⁶⁰

KrMS-is toodud kahju mõiste autonoomsust ilmestab ka see, et varalise ja moraalse kahju kõrval nimetatakse selles sättes eraldi ka füüsilist kahju, mida tsiviilõigus iseseisva kahjuliigina ei käsitle. Sellest jäeldub, et kuriteo tõttu füüsilist kahju (eeskätt tervisekahjustuse või valu) saanud isik on kannatanu sõltumata sellest, kas tal on füüsilisest kahjust tulenev varalise või mittevaralise kahju hüvitamise nõue.⁶¹

Kahtlustatava ja süüdistatava õiguste kõrval on vaatamata eelnimetatud teatud lahkavõtmustele, üha enam tähtsustatud kannatanu rolli ning tema õigusi. Ebatõhus kriminaalmenetlus võib kannatanu õigusi rikkuda. Seetõttu peab kannatanul, olenemata riigi karistusvõimu monopolist, olema võimalus kriminaalmenetlust teatud piirides suunata. Samas ei ole kahtlustatava õiguste ega menetlusökoonoomia seisukohast põhjendatud omistada kogu kannatanu õiguste kataloogi igale isikule, keda võis kuritegu negatiivselt mõjutada. Vaid õiguste vahetu kahjustamine sedasama õigust kaitsva kuriteokoosseisu järgi kvalifitseeritava kuriteoga õigustab kannatanu kaalukate ning sageli ka rangelt isiklike õiguste andmist. Teistel juhtudel saab piisavaks pidada pöördumist eraõiguslike sätete poole.⁶²

Ohvri mõiste seletab meile lahti ohvriabi seadus⁶³ (edaspidi OAS), mille kohaselt on ohver isik, kes on langenud kuriteo, hooletuse või halva kohtlemise või füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks. Ohvriabiteenuse ülesanne on nimetatud isikute toimetulekuvõime säilitamine või parandamine. Eesmärgiks on ohvrite kuriteoeelse elukorralduse taastamine parimal võimalikul moel. Õigus pöörduda ohvriabisse on kõigil inimestel, kes on langenud hooletuse või halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks. Igal inimesel, kellele on põhjustatud kannatusi või tekitatud kahju, on võimalik saada nõustamist sõltumata sellest, kas kahju tekitaja on tulnud avalikuks ja kas tema vastu on algatatud kriminaalmenetlus.⁶⁴ Võib öelda, et OAS'i mõistes saab olla ohver eeldusel, et isikul on tekkinud mingit liiki vigastus (kas füüsiline või vaimne) ning KrMS'i mõistes kvalifitseerub

⁶⁰ Ibid, lk 6-7

⁶¹ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus, lk 3

⁶² T. Ploom, M. Kärner, lk 12-13

⁶³ RT I, 04.11.2016, 5

⁶⁴ Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses, lk 30

ohver kannatanuks juhul kui on algatatud kriminaalmenetlus. Tunnistaja rollis olevat kannatanut kaitseb ka tunnistajakaitse seadus.⁶⁵

2.3. Kannatanu õigused ja roll kriminaalmenetluses

Kannatanute ja ohvrite õigused kriminaalmenetluses on tõsine teema ning ohvrite direktiivi ülevõtmisega antakse kannatanutele ja ohvritele juurde hulk konkreetseid kriminaalmenetluslikke õigusi. Selles peatükis tuuakse välja kannatanu õigused kriminaalmenetluses ning nende lühike seletus ning seos direktiivi ülevõtmisega. Paljud õigused olid kannatanutel ka enne direktiivi ülevõtmist olemas ning osad direktiivis väljatoodud õigused olid siseriiklikult ka kehtivad. Samuti olid teatud õigused praktikas kehtivad, kuid seadusesättena lisati alles direktiivi ülevõtmisega.

Ohvrite menetluslikud õigused on tuletatud põhiõigustest, mis on sätestatud Põhiseaduse⁶⁶ §§15, 22 ja 24, mille kohaselt igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse, keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama, samuti kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu ja kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures ning kohtuistungid on avalikud, välja arvatud seaduses sätestatud juhtudel.

KrMS sisalduvad kannatanu õigused loeteluna § 38 lg-s 1 ja 5 ning selles sisalduvad järgnevad kannatanu õigused:

- vaidlustada kriminaalmenetluse alustamata jätmine või lõpetamine käesoleva seadustiku §-des 207 ja 208 sätestatud korras;
- esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi või avalik-õiguslik nõudeavaldus käesoleva seadustiku § 225 lõikes 1 või § 240 punktis 4 sätestatud tähtaja jooksul;
- anda ütlusi või keelduda ütluste andmisest käesoleva seadustiku §-des 71–73 sätestatud alustel;
- esitada tõendeid;
- esitada taotlusi ja kaebusi;
- tutvuda menetlustoimingu protokolliga ning teha menetlustoimingu tingimuste, käigu ja tulemuste ning protokolliga kohta avaldusi, mis protokollitakse;
- tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega käesoleva seadustiku §-s 224 sätestatud korras;

⁶⁵ RT I, 29.06.2012, 46

⁶⁶ RT I, 15.05.2015, 2

- võtta osa kohtulikust arutamisest;
- anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks või sellest keelduda, anda arvamus süüdistuse ja karistuse ning süüdistuses nimetatud kahju suuruse ja tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse kohta;
- anda nõusolek ajutise lähenemiskeelu kohaldamiseks ning taotleda lähenemiskeelu kohaldamist käesoleva seadustiku §-s 310¹ sätestatud korras;
- taotleda, et tema ülekuulamist viiks läbi temaga samast soost isik, kui tegemist on seksuaalvägivalla, soolise vägivalla või lähisuhetes toime pandud kuriteoga, välja arvatud kui ülekuulamist viib läbi prokurör või kohtunik või kui see takistaks menetluse käiku;
- saada teavet kuriteos kahtlustatava vahistamisest ja taotleda, et ohu korral teavitatakse teda vahistatu vabastamisest, välja arvatud juhul, kui selle teabe edastamine tekitaks kahju kahtlustatavale;
- taotleda, et teda teavitataks süüdimõistetu ennetähtaegsest vabastamisest või kinnipidamisasutusest põgenemisest, juhul kui teavitamine võib ära hoida ohu kannatanule;
- võtta menetlustoimingule saatjana kaasa üks tema poolt valitud isik, kui menetleja ei ole sellest põhjendatult keeldunud.

Lisaks:

- § 8 lg 7 kohaselt on uurimisasutus, prokuratuur ja kohus kohustatud selgitama füüsilisest isikust kannatanule tema õigust pöörduda ohvriabitöötaja poole ning saada vajaduse korral ohvriabiteenuseid ja vägivallakuriteo ohvritele ettenähtud riiklikku hüvitist ning selgitama seda, milliseid käesolevast seadustikust tulenevaid võimalusi kannatanu turvalisuse tagamiseks saab kasutada.
- § 10 lg 2 kohaselt tagatakse kannatanule (ka kahtlustatavale, süüdistatavale, tsiviilkostjale ja kolmandale isikule), kes ei valda eesti keelt, tõlgi abi. Kahtluse korral selgitab menetleja välja isiku eesti keele oskuse. Kui eesti keele oskust ei ole võimalik välja selgitada või see osutub ebapiisavaks, tagatakse tõlgi abi. Sama paragrahvi lg 6¹ annab füüsilisest isikust kannatanule, kes ei valda eesti keelt, õiguse kümne päeva jooksul taotleda kriminaalmenetluse lõpetamise määruse või kohtuotsuse sisust arusaamise või menetluse õigluse tagamise seisukohast olulise teksti tõlkimist kannatanu emakeelde või keelde, mida ta valdab. Füüsilisest isikust kannatanu võib taotleda ka muu tema menetlusõiguste tagamiseks olulise dokumendi tõlkimist. Kui menetleja leiab, et muu dokumendi tõlkimise taotlus ei ole tervikuna või osaliselt põhjendatud, vormistab ta keeldumise määrusega. § 10 lg 7 lubab loetletud dokumentide kirjaliku tõlke asemel tõlkida need suuliselt või teha nendest suulise kokkuvõtte, kui sellega ei mõjutata menetluse õiglust. Isikul on õigus tõlke tagamata jätmise või osalise tagamise vaidlustada ja

kui isikule on menetlusedokument käesoleva paragrahvi alusel tõlgitud, siis selle menetlusedokumendi peale kaebamisel arvestatakse kaebetähtaegu tõlgitud dokumendi saamisest arvates (§ 10 lg 9-10).

- § 41 lg 3¹ kohaselt määrab menetleja piiratud teovõimega kannatanule esindaja riigi õigusabi korras, kui:

- 1) asjaoludest tulenevalt võib eeldada, et kannatanu seadusliku esindaja huvid on vastuolus kannatanu huvidega;
- 2) alaealine kannatanu on perekonnast eraldatud;
- 3) kannatanu on saatjata alaealine välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse tähenduses

Kannatanu positsioon on kriminaalmenetluses dualistlik, sest tema roll võib lisaks olla lähedane ka tunnistajale. Sõltuvalt menetlustoimingu sisust võib ta kriminaalmenetluses osaleda nii aktiivselt teatud tulemuse poole pürgiva menetlusosalise ja kohtumenetluse poolena kui ka passiivselt tõendiallikana.⁶⁷ Menetlusosalise ja kohtumenetluse poolena on kannatanul õigus teostada kriminaalmenetluses teatud huvi, s.t. taotleda seda, et kriminaalmenetluses jõutaks materiaalõiguse kohaldamisel tema poolt soovitud tulemuseni. Seejuures on kannatanu vaba otsustama, kas, ja kui, siis millisel määral ta talle seadusega antud protsessuaalseid õigusi kasutab.⁶⁸ Kahtlustatava või süüdistatava süüküsimuse lahendamist ja karistuse mõistmist puudutavas osas on kannatanu vaadeldav n-ö kõrvalsüüdistajana, kes teostab talle seadusega antud piiratud õigust prokuröri tegevust teatud ulatuses täiendada või korrigeerida. Kannatanu selline pädevus on vaadeldav pigem avaliku huvi teostamisena, tagamaks täiendavat kontrolli prokuratuuri tegevuse seaduslikkuse üle, sest kohtupraktika kohaselt ei ole kannatanul subjektiivset õigust nõuda riigilt tema õigusi kahjustanud isiku kriminaalkorras süüditunnistamist ja karistamist.⁶⁹ Vaatamata kriminaalmenetluse riiklikkuse põhimõttele on üks tähtsamaid menetlust kujundavaid õiguseid kannatanu õigus vaidlustada kriminaalmenetluse alustamata jätmine ning enamikul juhtudel ka kriminaalmenetluse lõpetamine.⁷⁰

⁶⁷ E. Kergandberg ja P. Pikamäe, lk 140

⁶⁸ Ibid

⁶⁹ RKKK 3-1-1-47-09 p 17

⁷⁰ T. Ploom, M. Kärner, lk 2

2011. aastal perevägivalla juhtumite menetluspraktika analüüsitud andmetest selgus, et politsei alustas menetluse 93% juhtumitest, mille kohta teave saadi.⁷¹ 7% osas jäeti menetlus alustamata. Mõnevõrra teistsugust metoodikat kasutanud PPA analüüs⁷² 2011. aasta 9 kuu andmete osas näitas, et perevägivalla juhtumites alustamata jäetud menetluste osakaal oli 15%. Probleemne on aga see, et analüüsitud alustamata jäetud menetlustest 90% olid alustamata jäetud Põhja prefektuuris, mis viitab selgele menetluspraktika erinevusele ning perevägivallaohvrite ebavõrdsele kohtlemisele. Ka PPA eelpoolviidatud analüüs näitas 2011. aasta andmete osa sama: kui Lõuna, Lääne ja Ida prefektuuris moodustasid perevägivalla juhtumid, mille osas menetlust ei alustatud 4- 5% samas piirkonnas registreeritud juhtumite koguarvust, siis Põhja prefektuuris jäeti menetlus alustamata 25% juhtumite osas. Otstarbekusest lõpetamiste osakaal oli 40% ning menetluse aluse puudumise tõttu lõpetamiste osakaal oli 2011. aastal 20% ning 2013. aastal 15%.⁷³ Analüüsides nähtub, et siiski tuleb ette kriminaalmenetluse alustamata jätmist ja ka lõpetamist erinevatel tingimustel ning nendeks juhtudeks ongi antud kannatanutele vaidlustamisõigus. KrMS § 207 lg 1 annab kannatanule võimaluse kriminaalmenetluse alustamata jätmise või lõpetamise otsuse peale esmalt isiklikult edasi kaevata Riigiprokuratuurile. Kui Riigiprokuratuur kaebuse rahuldamata jätab, siis § 208 lg 1 alusel saab kannatanu advokaadi vahendusel Riigiprokuratuuri otsuse vaidlustada ringkonnakohtus. Samasugune kabevõimalus on kannatanul ka kriminaalmenetluse lõpetamise puhul. Ringkonnakohtus lahendab KrMS § 208 lg 4 alusel sellise kaebuse kohtunik ainuisikuliselt ning sealjuures on tal lai pädevus otsustada selle üle, kas kriminaalmenetluse alustamiseks või jätkamiseks on alust või mitte, muuhulgas võib kohtunik selle küsimuse lahendamiseks tutvuda kriminaaltoimikuga ning anda Riigiprokuratuurile korraldusi täiendavate menetlustoimingute tegemiseks. Sellisel kujul piirab süüdistuskohustusmenetlus märkimisväärselt prokuratuuri volitusi kohtueelse menetluse juhtimisel, mille seaduslikkuse ja tulemuslikkuse tagamise kohustus prokuratuuril KrMS § 30 lg 1 järgi on.

Eesti õigus võimaldab kannatanul esitada kriminaalmenetluse raames süüdistatava ja/või tsiviilkostja ning võimalik, et ka kolmanda isiku vastu teatud tsiviilõiguslikke nõudeid. Esiteks

⁷¹ A. Ahven, L. Surva. Perevägivalla menetluspraktika: 2011 ja 2013 (Kriminaalpoliitika analüüs; 2014, nr.5), Eesti, Justiitsministeerium, 2014, lk 4, kättesaadav: <http://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:259690>

⁷² Politsei- ja Piirivalveameti koordinatsioonibüroo. Ülevaade lähisuhtevägivalla juhtumitest 2011, kättesaadav: <https://www.politsei.ee/dotAsset/346339.pdf>

⁷³ J. Salla, L. Surva. Perevägivalla juhtumite menetluspraktika: 2010, Eesti, Justiitsministeerium, lk 4, kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/perevagivalla_juhtumite_menetluspraktika_2010_justiitsministeerium_2011_0.pdf

muudab selline võimalus kuriteo negatiivsete tagajärgede kõrvaldamise ja heastamise kannatanu jaoks lihtsamaks. Teiseks on kohtusüsteemi kui terviku tõhususe seisukohalt otstarbekas, kui lisaks süüdistatava teole karistusõigusliku hinnangu andmisele lahendatakse kriminaalmenetluses ka sama teo alusel tekkinud kannatanu tsiviilnõue.⁷⁴ Kriminaalmenetlust ei tohiks aga algatada pelgalt tsiviilhagi esitamise eesärgil ning eraõiguslikke vaidlusi tuleks lahendada tsiviilkohtus.

Kannatanu ütluste andmise õigusele vastab menetleja kohustus üldjuhul kannatanu üle kuulata. Kannatanu õigus anda ütlusi laieneb lisaks KrMS §-s 62 nimetatud tõendamiseseme asjaoludele ka sellistele asjaoludele, millel kahtlustatava või süüdistatava teole karistusõigusliku hinnangu andmise seisukohalt tähtsust ei ole, kuid mis kuuluvad tsiviilhagi alusfaktide hulka. Kannatanu tuleb §-s 62 loetletud tõendamiseseme asjaolude osas üle kuulata ka olukorras, kus juba kogutud tõendid on menetleja hinnangul isiku süüküsimuse otsustamiseks piisavad ja kannatanu ütlused menetleja arvates kriminaalasja õigeks lahendamiseks vajalikud pole.⁷⁵

Õigus esitada tõendeid seondub kannatanule kui menetlusosalisele ja kohtumenetluse poolele antud võimalusega taotleda kriminaalmenetluses aktiivselt teatud tulemuseni jõudmist. Lisaks tsiviilhagi asjaolusid kinnitavatele tõenditele on kannatanul õigus esitada ka tõendeid, mis puudutavad üksnes süüküsimuse lahendamist.⁷⁶ Õigus esitada taotlusi võimaldab aga kannatanul kui menetlusosalisel ja kohtumenetluse poolel sekkuda oma huvide kaitseks kriminaalmenetluse käiku, taotledes menetlejalt aktiivselt mingi menetlusotsuse või muu menetlustoimingu tegemist. Kannatanu õigusele esitada taotlusi vastab menetleja kohustus kannatanu taotlus läbi vaadata. Õigus esitada kaebusi võimaldab kannatanul vaidlustada seaduses sätestatud korras kannatanu hinnangul ebaseaduslikke menetleja menetlusotsusi või -toiminguid.⁷⁷

Õigus võtta osa kohtulikust arutamisest on kannatanu kui kohtumenetluse poole üks keskseid õigusi, mille esmane eesmärk on anda kannatanule tõhus võimalus kaitsta oma seisukohti menetluse lõpptulemuse osas. Osas, milles kriminaalasja kohtuliku arutamisel käsitletakse küsimusi, mis võivad mõjutada kannatanu subjektiivsete õiguste kohta tehtavaid otsustusi (eeskätt tsiviilhagi rahuldamist ja selle ulatust), on kannatanu õigus kohtulikust arutamisest osa

⁷⁴ E. Kergandberg ja P. Pikamäe, lk 149

⁷⁵ Ibid, lk 152

⁷⁶ Ibid, lk 153

⁷⁷ Ibid, lk 154

võtta kaitstud PS § 24 lg-ga 2.⁷⁸ Kannatanu õigus osaleda menetluses on lisaks Põhiseadusele eelduslikult tagatud ka EIÕK artikkel 6-st tulenevate garantiidega ehk kannatanul võib olla ka konventsioonist tulenev õigus õiglasele menetlusele.

KarS § 8 lg 7 eesmärk on tagada informeerimine, et kuriteoohvril oleks võimalik saada abiteenuseid. Informeerimise kohustusega selgitatakse kannatanule ohvriabi seaduses sätestatud võimalusi ohvriabiteenuste ja kuriteoohvritele ette nähtud riikliku hüvitise saamist ja KrMS-ist tulenevate kaitsemeetmete võimalusi. Hüvitise saamise võimalusest informeerimine peab tagama, et vägivallakuriteos kannatanu teab, et ohvriabi seaduse kohaselt on tal võimalik saada kuriteoohvritele ette nähtud riiklikku hüvitist. Direktiivi ettepaneku kohaselt tuleb ohvrile anda teavet, teda nõustada, talle pakkuda emotsionaalset ja psühholoogilist tuge ning praktilist abi, mis on ohvri kuriteost taastumisel tihti ülioluline ning mis aitab tal toime tulla kuriteost ja kriminaalmenetlusest tekkinud stressiga. Kuriteoohvrile tuleks tuge pakkuda võimalikult kiiresti pärast kuriteo toimepanekut, sõltumata sellest, kas kuriteost on õiguskaitseasutustele teatatud või mitte. Teenused ei tohiks olla seotud ülemäärase bürokraatia ja formaalsustega, kuna see võib vähendada nende reaalselt kättesaadavust. Abiteenust võib osutada eri viisidel, nt näost näkku kohtumistel, telefoni teel või muid kaugsuhtlusvahendeid kasutades, et pakkuda teenuseid võimalikult suures piirkonnas ja ulatuses. Teatavad kuriteoohvrite rühmad, sealhulgas seksuaalvägivalla, vihakuritegude, nagu soolise vägivalla ja rassivihast ajendatud kuritegude ning terroriaktide ohvrid vajavad tihti nende suhtes toime pandud kuriteo iseärasuste tõttu spetsialiseeritud abiteenuseid, mis peaksid võimaluse korral neile kättesaadavad olema. Ohvriabi seaduses ongi ette nähtud laialdaselt teenuseid inimkaubanduse ohvritele ja seksuaalselt väärkoheldud alaealistele. Nendel kannatanutel on võimalus peale tavalise nõustamise kasutada vajaduse korral järgmisi teenuseid: turvaline majutus, toitlustus, vajalikud tervishoiuteenused, vajalik materiaalne abi, vajalik psühholoogiline abi, vajalik tõlketeenus teenuste saamiseks ja muud ohvri füüsiliseks ja psühhosotsiaalseks taastumiseks vajalikud teenused.

§ 38 lg-s 1 p 14 eesmärk on vältida osaliselt edasist viktimiseerimist, tagades, et kuriteoohvril võib ülekuulamisele kaasas olla enda valitud usaldusisik. Seda õigust tuleks piirata ainult erandolukorras ja ka siis ainult konkreetse isiku suhtes. Sellisel juhul peaks ohvril olema lubatud kaasa võtta mõni teine enda valitud isik. Eelnõu⁷⁹ kohaselt võib see isik olla kannatanu

⁷⁸ Ibid, lk 155

⁷⁹ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde

tuttav, kelle ta on ise välja valinud, kuid see võib olla ka vabatahtlik, keda talle on soovitanud kas menetleja või ohvriabitöötaja. Selline teenus võib tulevikus vajaduse korral muutuda ka ohvriabiteenuste osaks. Kohus peab isiku kinnisele kohtuistungile lubamise korral veenduma, et tegemist on tõepoolest kannatanu vabal tahtel valitud isikuga. Kannatanu valitud isiku eesmärk menetluses on olla kannatanule emotsionaalseks toeks, seega mingit õigust menetlusse sekkuda sellel isikul ei ole.

KrMS-i lisati § 38 lg-s 1 p 11, mille järgi on kannatanul õigus olla üle kuulatud temaga samast soost isiku poolt, juhul kui tegemist on seksuaalvägivalla, soolise vägivalla või lähisuhetes toime pandud vägivallaga. Seksuaalvägivalla, soolise vägivalla ning lähisuhetes toime pandud vägivalla mõisted tulenevad ohvrite direktiivist ning nende täpsem piiritlemine konkreetsete kuriteokoosseisudega ei ole põhjendatud, sest ühelt poolt on tegemist konkreetsete kuritegudega (nt KarS 9. ptk 7. jagu – seksuaalse enesemääramise vastased süüteod või KarS § 121 lg 2 p 2), kuid teiselt poolt on ka kuritegusid, mis sõltuvalt asjaoludest võivad mõnikord selle määratluse alla sattuda, kuid mõnikord mitte, nt kui esineb KarS § 58 p 4 raskendav asjaolu, kui süütegu on toime pandud endise või praeguse pereliikme suhtes. Seega tuleb igal üksikul juhul menetlejal teha otsus, kas tegemist on loetletud kuritegudega ning kas kannatanu taotluse korral on vaja talle tagada, et ülekuulamist viiks läbi kannatanuga samast soost isik. Samas tuleks kahtluse korral selline võimalus siiski tagada ning eelkõige arvestada kannatanu soovidega.⁸⁰

Füüsilisest isikust kannatanul on õigus saada soovi korral ja juhul kui selline info andmine võib ära hoida kannatanut ähvardavat ohtu, infot selle kohta, kui tema suhtes toime pandud kuriteos kahtlustatav või süüdistatav vabaneb vahi alt või süüdimõistetud isik vabaneb või põgeneb kinnipidamisasutusest. Selleks et kannatanu saaks teada, et tal on õigus vahistatu vabastamise info saamiseks taotlus esitada, tuleb kannatanut aga informeerida ka kahtlustatava vahistamisest ja teavitamise taotluse esitamise võimalusest. Prokuratuur peab aga enne teavitamist hindama, kas kahtlustatava või süüdistatava vabanemisel vahi alt võib kannatanule tekkida oht. Kui ohtu ei ole, siis teavitama ei pea. Samuti võivad erandlikel juhtudel asjaolud olla sellised, et vahistatu vabanemisest kannatanu teavitamine võib tekitada ohu kahtlustatavale või süüdistatavale ning sellises olukorras vahistatu vabanemisest kannatanut teavitada ei tohi. Juhul kui kannatanu enda teavitamise taotluse esitab, siis kahtlustatava või süüdistatava vahi alt vabanemisest peab kannatanut vajaduse korral teavitama prokuratuur või prokuratuuri

⁸⁰ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde, lk 15

korraldusel uurimisasutus. See kohustus sätestati KrMS § 134 lg-e 2 täiendamisega. Juhul kui süüdistatavat karistatakse vangistusega, siis karistuse kestuse saab kannatanu teada kohtuotsusest, seega tähtaegsest vabanemisest kannatanut eraldi teavitada ei ole vaja. Kannatanu ei pruugi aga teada saada süüdimõistetu ennetähtaegsest vabanemisest, mistõttu tuleb sellekohase info saamise võimalusest kannatanut teavitada. Kui kannatanu esitab taotluse, tuleb see lisada kriminaaltoimiku materjalidele ja teha märge ka süüdimõistva kohtuotsuse resolutiivosasse, et tagada kannatanu soovi täitmine ennetähtaegse vabastamise korral. Ennetähtaegsest vabastamisest peab kannatanut teavitama kohus, kes vabastamise otsuse teeb.⁸¹

Ohvrite direktiivist tulenevalt tuleb alaealisele kannatanule määrata kriminaalmenetluses eriesindaja, juhul kui seaduslikud esindajad ei saa alaealist kannatanut huvide konflikti tõttu esindada. Sellest kohustusest tulenevalt lisati KrMS §-i 41 uus lõige 3¹, mille kohaselt määrab menetleja riigi õigusabi korras esindaja piiratud teovõimega kannatanule, kelle huvid võivad kuriteo toimepanemise või muudest asjaoludest tulenevalt olla tema seadusliku esindaja huvidega vastuolus. Eelkõige esinevad sellised asjaolud ilmselt seksuaalse ja peresisese kehalise väärkohtlemise kriminaalasjades, kus kahtlustatav on pereliige ning seaduslikul esindajal võib olla lähedane suhe kahtlustatavaga. Menetleja peab asjaolusid hinnates jõudma järeldusele, kas lapse huvid võivad tema seadusliku esindaja huvidega kriminaalmenetluses potentsiaalselt konfliktis olla, ning sellest tulenevalt otsustama riigi õigusabi vajalikkuse. Lisaks vastuoluliste huvide olukorrale tuleb esindaja määrata kannatanule ka siis, kui laps on perekonnast eraldatud või kui tegemist on saatjata alaealisega välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse tähenduses. Kannatanule menetleja poolt õigusabi määramist tuleb eelkõige kaaluda olukordades, kui kannatanu on süüdistatava endine või praegune pereliige või partner või süüdlasest muul viisil perekondlikus sõltuvuses olev isik, kui tegemist on olnud seksuaalvägivalla või inimkaubandusega.⁸²

Erinevalt KrMS-ist ei tunne väärteomenetluse seadustik (VTMS) kannatanut menetlusosalisena. Väärteomenetluse seadustiku eelnõu esialgses redaktsioonis oli kannatanu menetlusosalisena ette nähtud, kuid eelnõu menetlemisel jäeti ta sealt välja. Sellest tulenevalt on tema õigused piiratud ning talle ei laiene õigused, mis on kannatanul kriminaalmenetluses.⁸³ Kuigi VTMS ei kasuta kannatanu mõistet, on arusaadav, et menetlusvälise isiku mõiste hõlmab

⁸¹ Ibid, lk 16

⁸² Ibid, lk 23

⁸³ E. Pajula, T. Ploom. Väärteomenetlus II. Sisekaitseakadeemia, 2004, lk 18

kannatanut. Seega isikut, kellele on väärteoga vahetult tekitatud füüsilist, varalist või moraalselt kahju, väärteomenetlusse ei kaasata. Kahju kandnud isiku ainsaks osaks on seega vaid tunnistajana ütluste andmine.⁸⁴ Tunnistaja staatust, tema õigusi ja kohustusi VTMS-is peaaegu ei reguleeri, seega tuleb nendes küsimustes juhinduda seaduseanaloogia alusel ennekõike KrMS §§-dest 66-74, arvestades VTMS-i erisusi.⁸⁵

2.4. Ohvrite kaitse pädevad asutused

Justiitsministeerium vastutab ohvriabi süsteemi õigusliku külje eest. Ohvriabiteenust on aga pädev osutama sotsiaalministeerium. Prokuratuur ja sotsiaalkindlustusamet on kaks põhiist riigiasutust, kes vastutavad ohvritele pakutavate teenuste ja kaitse eest. Esimene nendest tagab ohvrite õiguste ja vabaduste kaitse kriminaalmenetluses ning teine pakub riiklike hüvitisi ja rehabilitatsiooniteenuseid. On olemas ka mitmeid valitsusväliseid organisatsioone, kes pakuvad spetsiaalseid abiteenuseid näiteks inimkaubanduse ohvritele, perevägivalla ohvritele.⁸⁶

Sotsiaalkindlustusamet on riiklikku ohvriabi teenust pakkunud 12 aastat. Ohvriabi 23 spetsialisti töötavad 20 ohvriabikeskuses üle Eesti. Ohvriabikeskused on kõikides maakondades ja asuvad valdavalt politseimajades. Ohvriabisse võivad pöörduda kõik, kes on kogenud vägivalda, kes tunnevad, et neile on liiga tehtud, neid on halvasti koheldud või hooletusse jäetud. Ka Vabariigi president on oma pöördumises märkinud, et on väga oluline, et haiget saanud lapsed ja pered saaksid vajalikku abi ja tuge ning peame ühiselt töötama selle nimel, et nad saaksid seda ka pärast menetluse lõppu.

Eelmisel aastal pöördus sotsiaalkindlustusameti ohvriabi poole üle 6400 inimese. Võrreldes varasema aastaga oli pöördujaid paarisaja inimese võrra rohkem. Kasvunumber näitab seda, et üha rohkem inimesi julgeb tulla oma murega abi otsima. Peamine põhjus, miks inimesed ohvriabisse pöörduvad peitub sotsiaalkindlustusameti ohvriabi juhi Olle Selliovi sõnul lähisuhetes. 82% juhtudest langeti ohvriks omaenda kodus. Kõikidest klientidest 80% olid naissoost ja 20% meessoost. 68 % klientidest olid perevägivalla ohvrid.⁸⁷

⁸⁴ Kergandberg et al.

⁸⁵ E. Pajula, T. Ploom, lk 18

⁸⁶ M. Meior, lk 6

⁸⁷ Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020. Pressiteade ohvriabiteenusest 22.02.2017

2.5. Ohvriabi tugiteenus

Mida tõsisem on ohvri vastu toimepandud rikkumine, seda keerulisem on see ohvrile (sõltudes loomulikult ka inimese isiksusest). Samuti võib ohvrit emotsionaalselt häirida politseiniku või prokuröri suhtumine ja küsitlemise stiil. Siinkohal on oluline roll tugiteenustel, mis on suunatud ohvri toetamisele kogu protsessis, et vähendada vaimset stressi ja valmistada ta ette menetlusprotsessis teiseid kannatusi põhjustada võivateks aspektideks. Nende eelnev teadmine ja vajaduse teadvustamine võib sekundaarset viktimisatsiooni tunduvalt vähendada. Selleks, et pehmendada ohvri läbielamisi menetlusprotsessi jooksul, rakendatakse paljudes riikides ohvriabi programme. Ohvriabi programmi eesmärk on olla toeks ohvritele emotsionaalse traumaga toimetulekul, õigusprotsessis osalemisel, hüvituse nõutamisel ja ohvristumisega seonduvate probleemidega toimetulekul. Nõustamisel ja toetusel on kaks peamist eesmärki: ohvri aitamine vahetult pärast toimunut stressiga toimetulekul ning abistamine jätkuva kriisi ja ohvristumisest tuleneva sotsiaalse tagasisidega toimetulemisel. Kriisiabi peab ühelt poolt tagama ohvrile ohutuse ja turvalisuse tunde ning teisalt andma talle võimaluse nõ auru välja lasta, rääkida lugusid juhtunust ja oma reaktsioonist ning toetama juhtunu tagajärgedega toimetulekul.⁸⁸

Ohvriabi on tasuta avalik sotsiaalteenus, mille eesmärgiks on säilitada või parandada ohvri toimetulekuvõimet.⁸⁹ Ohvriabi seadus sätestab riikliku ohvriabi korralduse alused, lepitusteenuse ja naiste tugikeskuse teenuse korralduse, inimkaubanduse ohvrile ja seksuaalselt väärkoheldud alaealisele ohvriabiteenuse korralduse, ohvriabiteenuse osutamise raames makstava psühholoogilise abi kulu hüvitise ning vägivallakuriteo ohvritele riikliku hüvitise (edaspidi *hüvitis*) maksmise korralduse. Samuti määrab OAS kindlaks isikud, kellel on õigus saada ohvriabiteenust, naiste tugikeskuse teenust, psühholoogilise abi kulu hüvitist ja vägivallakuriteo ohvritele makstavat riiklikku hüvitist, ning nimetatud hüvitiste taotlemise, määramise ja maksmise tingimused ning korra, samuti lepitusteenuse osutamise korra. Seaduse üldine eesmärk on vägivalla ohvriks langenud isikute toimetulekuvõime säilitamine või parandamine ning et ohvrikogemust leevendada, pakutakse mitmesugust abi, mida saab igaüks, kes tunneb ennast ohvrina, pöördudes ohvriabitöötaja juurde. Ohvriabitöötajad pakuvad emotsionaalset tuge ja jagavad informatsiooni abi saamise võimaluste kohta. Samuti juhendavad ja abistavad nad abivajajaid suhtlemisel riigi ja kohaliku omavalitsuse asutustega

⁸⁸ Handbook on Justice for Victims. On the use and application of the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention. Centre for International Crime Prevention. 1999, New York, lk 11-14, kättesaadav: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UNODC_Handbook_on_Justice_for_victims.pdf

⁸⁹ Ohvriabi- ja lepitusteenus, kättesaadav: <http://213.184.50.29/ohvriabi-ja-lepituskeskus/>

ning teiste ohvrile vajalikke teenuseid osutavate asutustega. Õigus pöörduda ohvriabisse on kõigil inimestel, kes on langenud hooletuse või halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks. Igal inimesel, kellele on põhjustatud kannatusi või tekitatud kahju, on võimalik saada nõustamist sõltumata sellest, kas kahju tekitaja on tulnud avalikuks ja kas tema vastu on algatatud kriminaalmenetlus.⁹⁰

Riik hüvitab süüteo ohvritele ja nende pereliikmetele vajaduse korral psühholoogilise abi kulutused. 2007. aasta 1.jaanuaril jõustus ohvriabi seaduse muutmise seadus, mille üheks eesmärgiks on süüteo ohvritele ja nende perekonnaliikmetele riigi poolt vajaduse korral psühholoogilise abi kulutuste hüvitamine. Psühholoogilise abi kulu hüvitist on vajaduse korral õigus saada kuni ühe kuupalga alammäära (alates 01.01.2017 470.00 eurot) ulatuses nii ohvri endal kui ka ohvri perekonnaliikmetel (kuni kolme kuupalga alammäära ulatuses), kui nende toimetulekuvõime on ohvri suhtes toime pandud süüteo tõttu langenud. Psühholoogilist abi vajava ühe pere liikmetele hüvitatakse psühholoogilisele abile tehtud kulutused kokku kuni kolme kuupalga alammäära ulatuses. Psühholoogilise abi kulude hüvitamise regulatsioon on loodud eeskätt selleks, et aidata kaasa kergemate kuritegude ja väärtegude ohvriks (näiteks s.h pervägivalla juhtumite) langenud ohvrite kiiremale psühholoogilisele rehabilitatsioonile ning vägivalla- ja muude kuritegude ohvrite perekonnaliikmete sotsiaalse toimetulekuvõime paranemisele. Psühholoogilise abi kulude hüvitise saamise eelduseks on süüteo kohta väärteo- või kriminaalmenetluse alustamine. Psühholoogilise abi kulu hüvitist on õigus taotleda psühholoogilise nõustamise, psühhoteraapia või tugigrupi teenuse kasutamise eest kolme aasta jooksul süüteo toimepanemisest arvates. Seadusest tulenevalt on psühholoogilise abi teenusteks psühholoogiline nõustamine, psühhoteraapia või tugigrupi teenuse osutamine. Psühholoogilise abi kulude hüvitamiseks tuleb esitada vastav taotlus piirkondlikule ohvriabi töötajale. Psühholoogilise abi kulud maksab välja Sotsiaalkindlustusamet.⁹¹

2.6. Muudatused seoses teenuse pakkumisega ohvriabi seaduses

Viimase OAS seadusemuudatusega täpsustati mitmeid ohvrite staatuseid, mis on olulised hüvitise samise seisukohast, sest kõikide teenuste hüvitised ei ole võrdselt kättesaadavad ohvritele ja kuriteos kannatanutele.

⁹⁰ Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses, lk 30

⁹¹ Ohvriabi- ja lepitusteenus

Seadusemuudatusega täiendati OAS § 3 lõiget 2² punktidega 4–6, millega reguleeritakse, millistel juhtudel on võimalik inimkaubanduse ohvril ja seksuaalselt väärkoheldud alaealisel OAS § 3 lõikes 2 nimetatud teenuseid saada. Teenuste saamise lisatingimuseks on siiani olnud see, et tuleb kohe esitada uurimisasutusele või prokuratuurile kuriteoteade kriminaalmenetluse alustamise otsustamiseks. KrMS § 198 lõikest 1 tulenevalt on uurimisasutusel või prokuratuuril sellisel juhul kümme päeva aega otsustada, kas alustada menetlust või mitte. Kui teatatakse kriminaalmenetluse alustamata jätmisest, kaob õigus spetsiifilisi teenuseid saada. Praktikas tähendas see seda, et enamik ohvreid ei pääsenud rehabilitatsiooniteenuseid saama, sest isegi kui näiteks abiorganisatsioon kuriteoteate esitab, ei pruugi isik nii lühikese aja jooksul olla suuteline ütlusi andma või koostööd tegema. Kuigi Eestis kehtib kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõte (KrMS § 6), millest tulenevalt on uurimisasutus ja prokuratuur kohustatud kuriteo asjaolude ilmnemisel toimetama kriminaalmenetlust, kui puuduvad menetlust välistavad asjaolud ning seega ei sõltu kriminaalmenetluse käik kannatanu koostöötahtest (nt avalduse esitamisest), vaid kohtueelse menetleja enda ülesanne on koguda vajalikku tõendusteavet. Eelnimetatud kuritegusid on aga oma keerukuse tõttu väga raske uurida eeldatava ohvri igasuguse koostöövalmiduseta. Seega on vajalik usaldusliku suhte loomine abiorganisatsiooni ja eeldatava inimkaubanduse ohvri vahel ning selle suhte loomiseks on vajalik pikem periood, mille jooksul ohver saab inimkaubanduse ohvritele mõeldud teenuseid.⁹²

Samuti võib seksuaalselt väärkoheldud alaealisele olla vajalik pakkuda teenuseid enne, kui vastavasisuline kuriteoteade on esitatud (nt turvaline majutus, tõlketeenus). Seksuaalselt väärkoheldud alaealine ei pruugi ohvriabiteenust saada pöörduda või ohvriabiteenust kasutada, teades, et sellega kaasneb juhtumi uurimine uurimisasutuse või prokuratuuri poolt (nt on ohvrit hirmutatud või ähvardatud vägivalla jätkumisega juhul, kui ta pöördub ametivõimude poole). Samas võib ohvriabiteenus eeldatavale seksuaalselt väärkoheldud alaealisele tagada stabiilsuse ja turvalise keskkonna, mille pakkumine seksuaalkuriteo ohvriks langenud alaealisele on probleemide eskaleerumise ennetamisel ning alaealise rehabilitatsiooni ja taastumise tagamisel olulise tähtsusega. Kuriteoteate esitamise nõue ohvriabiteenuse saamisele kvalifitseerumiseks ei tulene ühestki konventsioonist ega direktiivist, samuti ei ole selline nõue ka muul viisil mõistlikult põhjendatud. Alaealine peaks ohvriabiteenuse saamisele kvalifitseeruma kohe, kui on põhjendatult alust arvata, et lapse suhtes võib olla toime pandud seksuaalkuritegu.⁹³

⁹² Seletuskiri ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde, lk 8

⁹³ Ibid, lk 9

Ohvriabitöötajal tuleb ohvri tuvastamise käigus teha väga aktiivselt koostööd Eestis teenuseid pakkuvate organisatsioonidega, keda ohvrid reeglina rohkem usaldavad. Inimkaubanduse direktiiv nimetab eriti rasketeks süütegudeks raske vägivalla, nagu piinamise, vägistamise või muu psühholoogilise, füüsilise või seksuaalse vägivalla kasutamise, mis on nt seksuaalse ärakasutamise eesmärgil kaubitsetud isikute puhul tavaline, ja sellise vägivalla kogemist tuleb arvestada ka teenuste võimaldamisel. Eeldatav ohver vajab pikemat teenuste saamise perioodi.⁹⁴

Muudatus tagas selle, et eeldataval inimkaubanduse ohvril on õigus teenuseid saada, kui Eestis inimkaubanduse ohvreid abistav organisatsioon tuvastab ohvri inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja abistamise juhendmaterjali järgi ja esitab Sotsiaalkindlustusametile (edaspidi SKA) vastavasisulise teate ning SKA otsustab suunata ohvri teenuseid saama või kui välisriigi pädev asutus esitab SKA-le teate eesti kodaniku või alalise elaniku inimkaubanduse ohvriks langemise kohta selles riigis. Seksuaalselt väärkoheldud alaealise puhul on nüüd õigus saada ohvriabiteenuseid menetluse alustamiseta, kui SKA-l on alust arvata, et alaealine on langenud KarS §-s 141–145¹, 175¹ või 178–179 sätestatud kuriteo ohvriks. Teenust saama suunamise vajadust hindab ohvriabitöötaja ning teave seksuaalselt väärkoheldud alaealisest või selle kahtlusest võib ohvriabitöötajani jõuda nii lapselt endalt, kohaliku omavalitsuse lastekaitse spetsialistilt kui kolmandatelt isikutelt – ohvriabile teadet esitama õigustatud isikute ring ei ole piiratud, teave seksuaalselt väärkoheldud alaealisest kui abivajavast lapsest võib ohvriabi töötajale teatavaks saada ükskõik millisel viisil. Seejärel saab eeldatav ohver ohvritele ette nähtud teenuseid kuni 60 päeva ulatuses.⁹⁵

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Ibid

3. Direktiiv 2012/29/EL praktikas

3.1. Uuringu tutvustus

Magistritöö järgmises osas käsitleb autor rahvusvahelise projekti “Ohvriabi direktiiviga ühildatavate praktikate arendamine ohvrite tuvastamiseks, ohvrite vajaduste hindamiseks, ning edasisuunamiseks” (“Developing directive-compatible practices for the identification, assessment and referral of victims”) tulemusi, mille läbiviimisel ka ise aktiivselt osa võttis, kajastades vaid need andmed, mida autor on ise kogunud ning analüüsinud. Tegu on Euroopa Riigiõiguse Keskuse (Kreeka) poolt koordineeritud projektiga, milles lisaks Eestile võtab osa veel viis Euroopa riiki (Austria, Bulgaaria, Küpros, Iirimaa, Itaalia). Eesti panust projekti läbiviimisel juhib Balti Uuringute Instituut.

2012. aastal jõustunud ohvriabi direktiiv on oluline alus Euroopa kriminaalõiguse tegevuskavale. Käesolevas töö raames osaletud projekti eesmärgiks on luua teadmistebaas ohvriabi direktiivi edukaks ja tulemuslikuks rakendamiseks. Eesmärgi täitmiseks soovitatakse ohvriabiga seotud asutustele tegevusmudeleid kolmes olulises ohvrite õigusi puudutavas aspektis:

- a) ohvrite tuvastamine
- b) ohvrite vajaduste individuaalne hindamine (sealhulgas erikaitse vajaduste hindamine)
- c) ohvriabi ja –kaitsega seotud institutsioonide vaheliste koostöövõrgustike ning suunamispraktikate loomine.

Eesmärgiks oli uurida ohvritele abi pakkuvate institutsioonide (politsei, tervishoiuasutused, ohvriabi teenused, ohvriabiga tegelevad MTÜ-d) praktikad ohvrite tuvastamisel, nende kaitsevajaduse hindamisel ning pädevatesse asutustesse suunamisel. Kasutatud on kombineeritud meetodeid: andmekogumine, intervjuud, võrdlev analüüs.

Esimese faasi fookuses oli andmekogumine ja juba kasutusel olevate praktikate tuvastamine ohvrite identifitseerimise, ohvrite vajaduste individuaalse hindamise (sealjuures haavatavatesse gruppidesse kuuluvad ohvrid), ning tulemuslike ning madala hinnaga edasisuunamise/üleandmismehhanismide osas. Olemasolevaid praktikad kogutakse kõikide ohvriabiga seotud institutsioonide juures, sh. politsei, tervishoiuasutused, ohvriabi ning ohvriabiga seotud MTÜ-d. Praktikad tuvastatakse uurijate võrgustiku abil kõikides partnerriikides. Peale praktikate kindlakstegemist kontrollitakse nende vastavust ohvriabi

direktiivis seatud standarditele. Küsimustik, mida kasutati uuringu käigus on kättesaadav töö lisas.

Kuigi seadusemuudatused annavad aluse uskuda, et kuriteo ohvrite õigused on garanteeritud, on tegelikult oluline, et ohvritega kokkupuutuvad ametnikud ja asutused muudaksid tõhusamaks ohvrite tuvastamise, individuaalse hindamise ja edasisuunamise protsessi ning viiksid need direktiivi eesmärkidega vastavusse.

Käesolevas osas kajastataksegi tegutsevate praktikutega läbiviidud intervjuude käigus selgunud tulemusi ning nende vastavusi direktiivis seotud eesmärkidega. Uuringu eesmärgiks valiti lähisuhtevägivalla ohvrite ning lapsohvrite praktika uurimine ning intervjueeritavate valik langetati vastavalt nende valdkondadega tegelevate isikute kasuks. Intervjuud viidi läbi eraldi iga spetsialistiga ning enamik juhtudel Tartu Ülikooli õigusteaduskonna ruumides ning mõnel juhul ka intervjueeritavate töökohas. Intervjuusid viidi läbi Tallinnas ja Tartus ja enamik juhtudel viidi intervjuud läbi eesti keeles, üksikul juhul ka vene keeles, kõik intervjuud olid ka häälsalvestatud. Kokku viidi läbi 14 kohtumist, millest 3 meessoost ja 11 naissoost intervjueeritavatega. Selline valik peegeldab ka hetkeolukorda Eestis, sest enamasti töötavad ohvritega naissoost eksperdid. Intervjuudes võtsid osa 5 Politsei-ja Piirivalve ametnikku, 3 Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi üksuse töötajat, 1 lastekaitsetöötajat, 3 meditsiini-asutuse töötajat ja 2 ohvritega töötava MTÜ esindajat.

Küsimustik, mida uuringu läbiviimisel kasutati koosnes kolmest osast:

1. Ohvrite tuvastamine – küsimused puudutasid erinevate asutuste poolt ohvrite tuvastamise protseduure, sealhulgas, kes ja kuidas tuvastab ohvri ning kui, siis kes on veel sellesse protsessi kaasatud. Püüti uurida võimalikult täpselt detaile protseduuri kohta (aeg, asukoht, kas on olemas selle alased juhised ning koolitused). Lisaks olid küsimused, mis puudutasid ohvrite isikuomaduste arvestamist (sugu, keel, vanus, erivajadus, haavatavad grupid). Samuti uuriti, kuidas kogutakse kuriteo iseärasusi puudutavat informatsiooni.
2. Vajaduste individuaalne hindamine – küsimused aitasid hinnata individuaalse hindamise protseduuri olemasolu ja selgitada välja selle toimimise samm-sammult. Samuti uuriti milliseid kriteeriume kasutatakse individuaalsete vajaduste kindlaksmääramisel ja kuidas tehakse kindlaks inimese erikaitse vajadus. Küsimused hõlmasid ka eriliste/iseäraliku haavatavusega ohvrite tuvastamist ning kuidas pööratakse tähelepanu eriti haavatavatele ohvrite gruppidele.
3. Edasisuunamise mehhanismide olemasolu, protseduurid ning tulemuslikkus – Selles osas keskenduti küsimustele, mis aitasid välja selgitada asutused, kes ohvreid edasi suunavad ning

asutused, kellele suunatakse. Lisaks protseduuri olemasolu väljaselgitamisele, uuriti ka ajakohasust, millal edasisuunamine toimub, kas edasisuunamine salvestatakse või raporteeritakse, kas toimub ka järelkontroll või monitooring. Samuti hõlmas see küsimusi, mis on seotud info jagamisega ja selle jälgimisega, täpsemalt isikuanmetega.

Iga osa lõpus uuriti eraldi, kas on erisusi seoses lastega ja kuidas neid koheldakse ning millised on intervjueritavate arvates head praktikad ning milles seisnevad puudujäägid ehk, mida võik veel arendada või muuta. Esialgu peatub autor järgnevas osas lühidalt asutustel, millede kaudu ohvrid võivad õigussüsteemi nõ siseneda.

3.2. Kuriteoohvrite ja kannatanutega kokkupuutuvad asutused

3.2.1. Politsei

Kõige tihedamini puutuvad kuriteoohvrid esialgu kokku politseiga ning nende kokkupuude kriminaalmenetlusega algab just sealt. Kontakt politseiametnikuga võib juhtuda mitmel viisil. Esimene võimalus on isikul endal pöörduda politseisse ja jätta kuriteoteade kas helistades või saates sõnumi. Sellisel juhul reageerib patrull juhtumile ning selgitab asjaolud kohapeal ning kui on alust kahtlustada, et tegemist oli vägivallajuhtumiga, täidetakse ka vastav infoleht. Lähisuhtevägivalla puhul, millel puuduvad kuriteotunnused, liigub info edasi piirkonnapolitseinikule. Kui patrullpolitseinik peab vajalikuks eraldada ohver ja vägivallatseja, siis selline võimalus on samuti olemas.

Teiseks, on isikul võimalus tulla isiklikult politseijaoskonda ning täita avaldus. Sellisel juhul registreerib politseiametnik ohvri pöördumise ning suunab ta ohvriabi töötaja juurde. Näiteks on Tallinna politseijaoskonnas juba ooteruumis kättesaadavad infolehed, mis on mõeldud kannatanutele ning ohvriabitöötaja ruum on samuti nähtav ning kergesti leitav. Isik võib esitada avalduse ka interneti teel, mis on kättesaadav ainult eesti keeles. Kui kellegi elu või tervis on vahetult ohus, siis on soovituslik siiski helistada viivitamatult hädaabinumbrile 112. Internetis esitatavat ankeeti ei saa kasutada igas olukorras, näiteks teatamiseks raskest ja/või isikuvastasest kuriteost nagu vägistamine, tapmine, kehaline väärkohtlemine - löömine, pekmine või juhtumist, mille ohvriks on alaealine. Üheks internetis pakutavaks

politseipoolseks teenuseks on veebikonstaablid⁹⁶, kes annavad nõu ja nende poole võib muuhulgas pöörduda kui on soov saata politseile vihje või teade ning samuti teatada seksuaalsest või muust väärkohtlemisest.

3.2.2. Ohvriabi

Riiklik ohvriabi üksus oli loodud ligi 10 aastat tagasi. Igas maakonnas on vähemalt üks ohvriabitöötaja ning tavaliselt asuvad nad samas hoones kus politseigi. Kokku on Eestis 29 ohvriabi töötajat. Ohvriabi üksuse tööd reguleerib Ohvriabi seadus (OAS).

Ohvrite direktiivi seisukohast on oluline, et kogu informatsioon, mis puudutab kuriteoohvri toetust on koondatud ühte asutusse. Tõsiasi, et enamik ohvriabi töötajaid asuvad samas hoones politseiga, muudab ohvrite abisaamise protsessi kergemaks ja tõhusamaks ning nad ei pea abi saamiseks pöörduma eriasutustesse. Vastavalt OAS § 3 lg-e 2 seisneb ohvriabiteenuse osutamine:

- 1) ohvri nõustamises;
- 2) ohvri abistamises suhtlemisel riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustega ning juriidiliste isikutega;
- 3) turvalise majutuse tagamises;
- 4) toitlustuse tagamises;
- 5) vajalike tervishoiuteenuste kättesaadavuse tagamises;
- 6) vajaliku materiaalse abi andmises;
- 7) vajaliku psühholoogilise abi andmises;
- 8) vajaliku tõlketeenuse võimaldamises ohvriabiteenuse raames osutatavate teenuste saamiseks;
- 9) muude ohvri füüsiliseks ja psühhosotsiaalseks taastumiseks vajalike teenuste osutamises.

Alates 2013 aastast on OAS-sse viidud sisse ka sättes, mis näevad ette täiustatud teenuseid inimkaubanduse ja seksuaalselt väärkoheldud lapsohvritele ning näevad ette rehabilitatsiooniteenuse pakkumist niikaua kuni ohver seda vajab. Vaatamata registreeritud kuritegude arvu vähenemisele, on ohvriabisse pöördujate arv kasvanud.

⁹⁶ Veebikonstaablid annavad internetis nõu, kättesaadav:
<https://www.politsei.ee/et/nouanded/veebikonstaabel/index.dot>

Sotsiaalkindlustusameti andmete järgi⁹⁷, oli 2014 aastal ohvriabisse pöördujaid 3155, kellest 684 olid meessoost ja 2440 naissoost, ning 2013 oli üldine näitaja 2990. Nendest, kes pöördusid ohvriabi töötaja poole, tegid 2014. aastal politseile avalduse vaid 47% juhtumitest, 2013. aastal oli vastav näitaja 46%.

3.2.3 Naiste kriisikodu

Eestis osutab sellist integreeritud abiteenust soolise vägivalla ohvritele üleriigiliselt välja arendatud naiste tugikeskuste süsteem, mis pakub esmast kriisinõustamist ja vajaduse korral majutust vägivalda kogenud naistele ja nende lastele, samuti edasist juhtumipõhist nõustamist, psühholoogilist nõustamist või psühhoteraapiat ning ka juriidilist nõustamist. Samuti on käivitumas esimesed spetsialiseeritud keskused seksuaalvägivalla ohvrite abistamiseks, millest menetlejad või ohvriabitöötajad saavad kannatanut teavitada.⁹⁸

Naiste varjupaik abistab lähisuhtevägivalla ohvriks langenud naisi, vajadusel ka koos lastega. Kriisikodu pakub turvalist kohta, kus ööbida vägivallaohu korral või peale vägivallajuhtumit, psühholoogilist kriisiabi ja hilisemat nõustamist peale kriisikodust lahkumist vajadusel kuni kuue kuuni, psühholoogilist kriisiabi ajutist varjupaika mittevajavatele paarisuhtevägivalla all kannatavatele naistele ja nende lastele ja abi ametiasutustega (sotsiaalamet, politsei, prokuratuur jm.) suhtlemisel, vajadusel abi avalduste ja taotluste tegemisel.⁹⁹

3.2.4. Meditsiinasutused

Ohvritega puutuvad kokku ka meditsiinitöötajad, eelkõige erakorralise meditsiini õed ja vähemal määral ka psühhiaatria kliiniku töötajad ja perearstid. Paljudel juhtudel jäävad juhtumid aga sinna tasemele, sest haiglale ülesanne on eelkõige meditsiinilise teenuse pakkumine.

⁹⁷ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde, p 54

⁹⁸ Ibid, lk 6

⁹⁹ MTÜ Tallinna naiste kriisikodu teenused, kättesaadav: <http://www.naisteabi.ee/teenused.html>

3.3. Ohvrite tuvastamine

Politsei

Lähisuhtevägivalla puhul või selle kahtluse korral, täidab väljakutsele reageerinud patrullpolitseinik kohapeal alati infolehe. Infolehe täitmine ei tähenda automaatselt, et alगतatakse ka kriminaalmenetlus. Suur osa juhtumitest jäävadki infoteate tasemele, mis ei ole kuriteoteated. Kuriteoteate puhul toimetvad edasi menetlejad. Infoleht koosneb kahest osast — toimepanija andmed ja ohvri andmed. Kui juhtumil puuduvad kuriteotunnused, siis edasi tegeleb juhtumiga piirkonna politseinik, kelle ülesanne on tegeleda edasi mõlema osapoollega ja teostada järelkontroll juhtumiga seotud aadressile. Nii patrullpolitseinikul kui ka piirkonna politseinikul on oluline roll ohvri tuvastamisel, nende vajaduste selgitamisel ning vajadusel ka edasisuunamisel.

Intervjuude põhjal töid politseiametnikud välja neli võimalikku juhtumit, millal toimub ohvri tuvastamine. Esiteks, väljakutse raames, kui patrull kohale läheb. Teiseks, olukorrad, kui patrull on küll kohal käinud, kuid tal ei õnnestunud väljakutsujaga kohtuda (tavaliselt ei tehta korteri ust lahti) ning sellistel juhtudel tegeleb juhtumiga edasi piirkonna konstaabel ning selgitab hiljem järelkontrolli raames välja juhtumi asjaolud ja tuvastab ohvri. Kolmandaks ohvri tuvastamise variandiks on uurijapoolne ohvri tuvastamine, kui on esitatud avaldus ning vastavalt koosseisule tegeleb asjaga edasi kas piirkonnapolitseinik või kriminaalpolitsei. Neljandaks on haiglast tulevad teated. Nimelt, on meditsiiniastutusel kohustus teavitada politseid vägivallajuhtumist ning politsei saab seejärel uurida, millise koosseisuga on tegemist.

Tuvastamine toimub ütluste põhjal või visuaalselt kohapeal. Ka hilisema tuvastamise puhul on võimalik, et mõned vigastused on visuaalselt nähtavad ja neid on võimalik fikseerida. Üldjuhul olid kõik intervjueeritavad politseiametnikud ühel meelel, et ohvrite tuvastamisega probleeme ei teki. Inimesed näitavad oma vigastusi politseile ja selle põhjal saab tuvastada ka ohvri. Samas, on juhtumeid kui väljakutse on küll tehtud või järelvalve raames on selgelt näha vigastusi, kuid ütlusi andes, väidavad eeldatavad ohvrid, et on vastavad vigastused endale ise tekitanud näiteks lüües ennast ära mõne mööblieseme vastu või kukkudes. Sellises olukorras ei ole võimalik politseil asjaga edasi tegeleda, sest ütluste põhjal ei tunnista ohver või eeldatav ohver, et temale on kahju tekitatud ning juhtum jääb vaid infolehe tasandile. Infoleht täidetakse aga igal juhul, kui on vähimgi kahtlus, et tegu võib olla lähisuhte vägivallaga. Patrullpolitseinikelt lausa oodatakse infolehte iga juhtumi põhjalt. Hiljem võib selguda, et

tegelikult ei olnudgi tegu lähisuhtega, näiteks kui korteris on mees ja naine ning nad on tarvitanud alkoholi ja mees on naist peksma hakanud, siis on olnud ka juhtumeid, kus hiljem selgus, et tegu oli hoopis töökaaslastega. Kõik tulemused sisestatakse aga infosüsteemi ja vajadusel edastatakse konstaablile ning ka viimane saab järelkontrolli raames info juhtumi kohta infosüsteemi lisada. Infosüsteemi kasutavad ka patrullpolitseinikud enne sündmuskohale kohaleminekut, et oleks teada selle koha või isiku “ajalugu”. Rõhku on pandud võimalikult kvaliteetsete andmete sisestamisele andmebaasi, et tulevikus oleks seda parem kasutada.

Kuidas täpselt samm-sammult ohvrite tuvastamine igal konkreetset juhul toimib, oli intervjuueeritavatel raske selgitada. Eeskätt on põhjus selles, et nii politseiametnikud kui isikud, kellega nad kokku puutuvad ja juhtumid on niivõrd erinevad, et on raske välja töötada mingit kindlat metoodikat või küsimustikku, kõik sõltub asjaoludest. Juhised on küll olemas (politsei sisesüsteemis, intranetis leitavad põhijuhised, kuidas teatud situatsioonides käituda), aga ei saa olla kindel, kas ka igal korral neid täielikult rakendatakse. “Nii palju kui on politseinikke, on ka erinevaid käitumisi”, kommenteeris üks intervjuueeritav vanem korrakaitseametnik “seesama isik võib ühes olukorras imehästi hakkama saada, ning teises lausa üllatada niivõrd ebaviisaka käitumisega.” Muidugi on kättesaadavad ka koolitused, aga süsteem töötab veidi vastu, sest nendel käimine toimuv töötajate vabast ajast ja on vabatahtlik. Pigem on see iga politseiametniku südametunnistusel, kas ta harib ja täiendab ennast, et saada tööks vajalikke oskusi või mitte, keegi ei teosta selle kohta järelkontrolli. Samuti on intervjuudes märgitud, et parim praktika on iseenda sisetunne ja igaüks märkab ohvrit oma professionaalsuse piirides.

Ohvriabi

Intervjuudest Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi üksuse töötajatega selgus, et ligi pooled kliendid jõuavad nendeni läbi politsei ning pooled pöörduvad ise. Lähisuhtevägivalla juhtumite korral täidab politsei juhtumi kohta infolehe ning ohvril on sellisel juhul võimalik anda oma nõusolek, et tema andmed edastatakse ohvriabi töötajale, kes hiljem on kohustatud ohvriga ühendust võtma. Sellisel juhul lepitakse kokku aeg, millal ohver saaks tulla ohvriabitöötajaga kohtuma. On ka võimalus, et politseiametnik toob ohvri käsi-käes ohvriabitöötaja kabinetti, kes vastavas jaoskonnas asub. Sellised juhtumid on aga harvad, ohvriabi juhtivspetsialisti sõnul ligi paarsada juhtumit aastas.

Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi üksuse intervjuueeritavad olid üksmeelel, et ohvreid tuvastab politsei. Ohvriabi töötaja on kaasatud ülekuulamise juurde juhul kui tegemist on raske

kliendiga politseiniku jaoks või alaealise kannatanuga ning politseinikul puudub vastav väljaõpe. Kuna ohvriabitöötajad asuvad enamasti politseijaoskondades, siis on koostöö väga efektiivne ning mitmed intervjuueeritavad nii politseis kui ka ohvriabist töid mitmeid näiteid, mil raskes olukorras on palutud kaaskolleeegidelt abi. Nii politsei on kaasanud ohvriabitöötajaid, et inimesega paremat kontakti luua või talle lihtsalt parimal võimalikul viisil olukorras lahendust leida, kui ka ohvriabi on suunanud oma kliente politseijaoskonda, tihtipeale avalduse esitamiseks.

Ohvri tuvastamine toimub koheselt sündmuskohal või politseijaoskonnas. Positiivseks võib pidada politsei ja ohvriabi koostööd, sest paigutatuna ühte asutusse on ohvril palju kergem leida oma olukorrale lahendust ning ta ei ole sunnitud pöörduma eri asutustesse. Ohver saab mitu võimalikku abiteenust ühest kohast (või vähemalt informatsiooni teenuste kohta), mis on vaieldamatult ohvri seisukohast mugav ja efektiivne ning vähendab ka autori arvates teisese ohvristumise riski.

Juhtudel kui isikud pöörduvad ise ohvriabisse, on ohvriabi töötaja sõnul raske öelda, kust nad selle kohta infot said. Võimalik, et mõni MTÜ on neile soovitanud otse ohvriabisse pöörduda või on isik ise infot leidnud. Kui isik väidab, et talle on tehtud liiga ning ta tunneb ennast ohvrina, siis ohvriabitöötaja kuulab tema mure alati ära. Sellepärast puuduvad ohvriabil igasugused ohvri tuvastamise juhised või vormid ja küsimustikud. „Meile on teretulnud kõik, kes tunnevad, et neid on väärkoheldud ning ei saa seepärast oma igapäevaeluga enam hakkama“, räägib juhtiv ohvriabitöötaja.

Tihtipeale ei ole ohvriks sattunud isiku eesmärk politseisse avalduse esitamine või teoapanija karistamine. Ohvriabi töötaja juures saab ohver kõik oma mured ära rääkida ning vaatamata sellele, kas kriminaalmenetlus on alagatatud, kantakse ohvriabi süsteemi isiku kohta käiva juhtumi kirjeldus ning osutatakse abi ja nõustamist. Seega ohvrite tuvastamisega ei ole ohvriabitöötajatel probleeme, sest nende poole pöörduvadki vaid need inimesed, kes on mingil viisil kannatada saanud ning püüavad olukorrast väljapääsu leida. Kogu protsess toimub vestluse käigus.

Vaatamata sellele, et ohvri kui sellise tuvastamine ohvriabiüksuses puudub, sisestatakse iga pöörduja andmed infosüsteemi, kus märgitakse ära juhtumi asjaolud, edasiste sammude planeerimine ning info ohvrile pakutud abi kohta. Andmebaasist on samuti näha, kas on tegemist korduva ohvriga ning tema nõ ajalugu. Ohvri kui sellise tuvastamine ei ole teenuse

pakkumise ja saamise aluseks. Ka intervjuude põhjal kujunes välja ühine seisukoht, et kui ohver on juba ohvriabisse pöördunud, siis ta ka räägib sellest, mis juhtus. Teenus on vabatahtlik ning keegi ei sunni ohvriabisse pöörduma, seega ka inimesed kes otsustavad pöörduda on avatud oma murest rääkima. Isikul on võimalus jääda anonüümseks, see ei ole teenuse osutamise seisukohast oluline. „Meie jaoks on oluline kliendi mure ja kuidas me teda aidata saame ning vajadusel suunata teda parimat võimalikku abi pakkuvasse asutusse. Põhiline on lahendada, mis inimest aidata saab, kas teda on vajalik kuhugi edasi suunata, või saame ise abi anda, kas töö on lühiajaline ja me suudame teda maha rahustada ning ta saab ise edaspidi hakkama või tuleb ta ikka spetsialisti juurde suunata või lepime näiteks järgmise kohtumise kokku. Iga juhtum on väga erinev,“, selgitab üks ohvriabitöötajatest oma intervjuus.

Erakorralise meditsiini osakond

Olulisteks ohvrite tuvastajaks on meditsiinasutuse töötajad, kes oma igapäevatöös puutuvad kokku isikutega, kellel on tuvastatavad vägivalla jäljed. Eelkõige puutuvad selliste isikutega kokku erakorralise meditsiini osakonna töötajad, aga ka günekoloogid ja teised oma tavapärasel tööl tegutsevad arstid, kes võivad märgata vägivalla märke.

Meditsiinitöötajate põhiülesanne on inimese aitamine patsiendina, meditsiiniliste teadmiste põhjal. Kui isik satub erakorralise meditsiini osakonda, siis temalt uuritakse, mis on tema visiidi eesmärk ning talle osutatakse meditsiinilist abi. Patsiendi soovil võib arst koostada ka teate, kus on fikseeritud isikuandmed ja tema vigastused ning juhtunu lühikirjeldus ning edastada see politseile, kuid seda ei tehta automaatselt ilma patsiendi nõusolekuta. Erakorralise meditsiini osakonnas, kus on juhtumeid, et isik ei ole kontaktivõimeline, kutsutakse kohale politsei. Sellisel juhul on politsei ülesanne tuvastada isik ning uurida juhtunu kohta. Haigla põhiülesanne, mida rõhutati mitmeid kordi intervjuus, on eelkõige meditsiinilise abi osutamine ning nad ei ole huvitatud niivõrd kõigest muust kõrvalisest. „Ausalt öeldes ei ole meil isegi ajalist ressursi, et isikuga niivõrd detailidesse laskuda, meie ülesanne on tema elu ja tervise eest hoolt kanda, mitte veenda teda politseisse või ohvriabisse pöörduma ja muid elulisi asjaolusid lahendada“, kommenteerib üks EMO õdedest intervjuude käigus.

Olukorda ei lahenda niivõrd ka infoteate saatmine politseile, sest menetlust selle alusel ei algatata ning on vajalik siiski isiku avaldus. Meditsiinasutuse töötajal on siiski kohustus teavitada politseid kui tal on kahtlus, et alaealine on sattunud kuriteoohvriks. „Üks juhtum oli selline kui ema tuli tütreaga EMO'sse ning 7-8 aastane tütarlaps oli sõna otses mõttes veritsenud,

aga ema püüdis seda igal moel varjata. Selles olukorras olime me kohustatud teavitama politseid. Sellistes olukordades ei ole meditsiinitöötaja kohustatud järgima lapsevanema nõudmisi või tahtmist ja vastutusekoorem lapse eest läheb üle vastavalt olukorrale kas õele või arstile. Me oleme seadusega kohustatud teavitama abivajavast lapsest politseid ning võtma vastutuse tema tervise ja heaolu eest“, kommenteerib üks EMO õdedest Põhja regionaalhaiglas.

Arstidel ei ole õigust või kohustust suunata patsiente Sotsiaalkindlustusametisse, ohvritega tegelevatesse MTÜ'desse või muudesse toetavaid teenuseid pakkuvatesse asutustesse. EMO töötajad olid üksmeelel, et nad isegi suunaksid või soovitaksid isikutel pöörduda erinevatesse ohvritele mõeldud asutustesse või soovitaksid neile mõeldud teenuseid, aga hetkeolukorras puudub neil sellekohane info. Intervjueeritavad oleksid meelsasti nõus jagama erinevate asutuste infot või aitaks neid ka nimekiri teenustest, mis hetkel eksisteerivad ja kuhu ohver vajadusel suunata.

Naiste varjupaik

MTÜ Tallinna Naiste Kriisikodu juhataja kinnitas oma intervjuus, et nendel puudub vajadus ohvreid tuvastada: „Me ei aseta inimesi ritta ja ei hakka uurima, kelle puhul on tegu ohvriga ja kelle puhul mitte. Kui isik jõuab meieni, siis me vestleme temaga ning 100% juhtudest jõuavad meieni ainult ohvrid.“ Juhataja sõnul jõuab nendeni 90% naistest omal algatusel ning vaid 10% on teistelt asutustel suunatud või soovitatud. Esimene, kellega ohver suhtleb on asutuse juhataja, kes otsustab, kuidas juhtumiga edasi minna ning millist teenust ohver vajab — nõustamine, turavkodu. Öösiti võtavad naisi vastu valvetöötajad, kelle põhiülesanne on isiku vastuvõtmine ning vajadusel maharahustamine.

3.4. Individuaalsete vajaduste hindamine

Uurimisasutuse kõrval lasub nüüd ka prokuratuuril ja kohtul kohustus informeerida kannatanuid nende võimalusest saada vajalikke teenuseid, sest kuigi kannatanu vajadusi ja teenuste sobivust hindab eelkõige põhjalikult ohvriabitöötaja, on ka menetleja selgitus vajalik ja võib motiveerida kannatanut ohvriabitöötaja poole pöörduma.¹⁰⁰ Selgema teavitamiskohustuse sätestamine KrMS-is ja kaasnevad menetlejate koolitused tagavad selle, et

¹⁰⁰ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde, lk 6

menetlejad mõtlevad põhjalikumalt kannatanu vajaduste peale ning selgitavad, milliseid kaitsemeetmeid kriminaalmenetluses ning milliseid abiteenuseid ohvriabi raames on kannatanul võimalik kasutada.¹⁰¹

Tulenevalt direktiivist tuleb kuriteoohvritele anda teavet olemasolevate ohvriabiteenuste kohta ning eriti haavatavad isikud, näiteks lähisuhetes korduvat vägivalda kannatanud, seksuaal- ja soolise vägivalla ohvrid peavad saama spetsialisti abi ja õiguskaitset. Spetsialisti abiteenused peaksid põhinema ühtsel ja suunatud lähenemisviisil, milles tuleks eelkõige arvesse võtta ohvrite erivajadusi, kuriteo tagajärjel kannatatud kahju raskust, samuti suhet ohvrite, kurjategijate, laste ja nende laiema sotsiaalse keskkonna vahel. Selliste spetsialisti abiteenustena pakutava abi liigid võivad hõlmata varjupaiga või turvalise eluaseme pakkumist, kiireloomulise meditsiiniabi pakkumist, suunamist meditsiinilisele ja kohtumeditiinilisele läbivaatusele tõendite saamiseks vägistamise ja seksuaalse väärkohtlemise korral, lühi- ja pikaajalist psühholoogilist nõustamist, traumaabi, õigusnõustamist, õiguslast kaitset ning eriteenuseid lastele kui otsestele või kaudsetele ohvritele.¹⁰²

Direktiivi põhjenduspunktis 61 nähakse ühtlasi ette ka kohustus, et kriminaalmenetlusse kaasatud ametnikud, kes võivad tõenäoliselt ohvritega isiklikult kokku puutuda, peavad saama vajalikku koolitust, et nad oleksid võimelised kaitsma ohvreid teise ohvrustumise eest ja mõistma nende vajadusi ning kohtlema neid austaval, diskreetsel, professionaalsel ja mittediskrimineerival viisil. Isikud, kes osalevad tõenäoliselt kannatanu eriliste kaitsevajaduste ja vajalike erikaitsemeetmete väljaselgitamiseks korraldatavas individuaalses hindamises, peaksid saama eriväljaõpet sellise hindamise läbiviimiseks. Liikmesriigid peaksid tagama politsei- ja kohtuasutuste töötajate asjakohase väljaõppe. Samuti tuleks toetada juristide, prokuröride ja kohtunike ning ohvriabi ja lepitava õigusemõistmise teenuste osutajate väljaõpet. See nõue peaks hõlmama väljaõpet konkreetsete talituste kohta, kuhu ohvrid tuleks suunata, või erikoolitust, kui nende töö on seotud erivajadustega ohvritega, ja vajaduse korral asjakohast psühholoogilist väljaõpet. Kui see on asjakohane, peaks koolitustel pöörama tähelepanu sooküsimustele. Liikmesriikide koolitustegevust tuleks täiendada Budapesti tegevuskava kohaselt suunistega, soovitustega ja parimate tavade vahetamisega.¹⁰³

¹⁰¹ Ibid

¹⁰² Ibid

¹⁰³ Ibid, lk 14

Kriminaalmenetluse seadustik andis juba varem mitmeid võimalusi kannatanu võimalikult leebeks kohtlemiseks kriminaalmenetluse ajal ning sellest tulenevalt ei nõudnud direktiivi ülevõtmine suuri muudatusi kannatanu õiguste regulatsioonis. Samas muudab konkreetse hindamiskohustuse väljatoomine seaduses kannatanu õiguste tagamise eesmärgi selgemaks. KrMS-i uus säte loob igale menetlejale kohustuse kõigi kannatanute kaitsevajadusi hinnata, kuid hindamise ulatus ja sisu peaks lähtuvalt kannatanu isiksuseomadustest, kuriteo raskusest ja laadist, kuriteo toimepanemise asjaoludest ja kannatanule tekitatud kahjust olema erinev. Kannatanute kaitsevajaduste hindamise oskuste parandamiseks tuleb ka täiendada menetlejate koolitusprogramme ning välja töötada vastav õppematerjal.¹⁰⁴

Järgnevalt on välja toodud erinevate asutuste praktika seoses individuaalse hindamisega.

Politsei

Ohvri personaalsed isikuomadused tuvastab patrullpolitseinik ja need fikseeritakse kohapeal. Võib juhtuda, et patrullpolitseinikul ei õnnestu vajavat teavet tuvastada. Hiljem liigub infoleht infosüsteemi ja siis vastavalt kas menetlejale või piirkonnapolitseinikule, kes sellega edasi toimetavad ning saavad tuvastada isikuomadused järelkontrolli raames.

Ohvrite erigruppide tuvastamine oleneb täiesti patrullpolitseinikust. Piirkonnad, kus on teada, et vaja näteks vene keelt valdavat patrulli, siis üritatakse sinna ka selliseid patrullpolitseinike leida. Alati ei saa lubada, et on olemas näiteks naissoost patrullpolitseinik. Tõlge on alati võimalik.

Patrullpolitseinik toimetab oma äranägemise järgi. Kui on vajadust, siis toimetatakse inimene vastavasse kohta/asutusse. Kindlasti ei hakata kohapeal rangelt täitma infolehte, see ei ole eesmärk. Kui isik on psühhoosis või stressiseisundis, siis pole vajalik alati infoleht ära täita, seda saab ka hiljem tagatjargi täita. Tegutsetakse ikka oma parima äranägemise järgi, et ohver saaks nõ hea ja parima teenuse.

Individuaalsete vajaduste hindamine on pigem iga politseiniku subjektiivne hinnang. Juriidilist protseduuri selleks ettenähtud ei ole. Politsei ülesanne on keskenduda kuriteole. Kui juhtub jääb infolehe tasemele, siis suunatakse info sotsiaaltöötajale või ohvriabile, kes teevad ise individuaalset hindamist edasi. Kriminaalmenetluses on see menetleja otsus ja ülesanne

¹⁰⁴ Ibid

hinnata, kas ja millal kuhu suunata Võib juhtuda, et väikemates kogukondades, tunnevad kõik kõiki nii hästi, et kohe menetluse alguses suunata lastekaitssesse või sotsiaaltöötajale, võib hakata segama menetluse käiku. Oluline on Politsei- ja piirivalve ameti juhtivspetsialisti sõnul see, et toimetatakse ohvri parima äranägemise järgi.

Jõuga politsei kedagi ära viia ei saa, aga oluline on ka patrulli veenmisoskus. Kui näiteks ei soovita abi, aga patrulli siseveendumus ütleb, et ohver vajab abi, siis ta proovib teda veenda. Kui tegemist on korduvjuhtumiga, siis politseinik veenab, et näiteks teatud juhtudel naine ja laps ära viia kodust. Eelkõige võetakse aga arvesse ohvri arvamust ja tahet. Väga raske on politseiametnike sõnul suhelda psüühiliselt ebastabiilsete inimestega. “”Me võime soovitada pöörduda arsti juurde, aga kui ta seda ei tunnista, siis ta ka ei lähe arsti juurde, sunniviisiliselt me ei saa samuti teda kutsuda”. selgitab piirkonnakonstaabel lisades: “kui me saame aru, et tegu on mõne meditsiinilise probleemiga, siis ikkagi ei saa me kusagile edasi suunata isegi kui saame aru, et vajaks näiteks psühhiaatrilist abi. Saame vaid fikseerida oma süsteemi, et on mingi probleem, siis tulevikus patrull oskab arvestada.”

Mitmetest intervjuudest tuli välja, et ei ole olemas mingit spetsiaalset juhust, kuidas individuaalseid vajadusi ohvri hinnata. Ei ole olemas reegleid ja sheeme, mis sulle kõik elu olukorrad ette ütlevad. Kõik spetsialistid kinnitasid, et ametnikud toimivad ikka oma parima äranägemise järgi ning pakuvad võimaluste piires ohvritele nende huvides parimaid lahendusi. Kui on tarvis, kaasatakse ka teisi spetsialiste, kui on tegu 2-3 juhtumiga järjest samasse kohta, siis saadetakse teate ka sotsiaaltöötajale. Piirkonnakonstaabli sõnul ei oodata ilmtingimata ära neid kolme korda, et probleemi lahendada. Ikka sisetunde ja olukorra järgi, kui on näha, et probleem on juba pikemat aega olnud, aga näiteks politseisse ei ole pöördutud, siis edastatakse info siiski sotsiaaltöötajale või uuritakse, kas selle perega on juba kokkupuudet olnud ning üritatakse olukord kiiremini lahendada asuda. Ka sotsiaaltöötaja saab perele koju kohale minna, et hinnata olukorda. On võimalus näiteks teraapiat pakkuda, kui inimesed on sellega nõus muidugi.

Intervjueeritud piirkonnapoliseiniku sõnul nõ reklaamivad nad ohvriabi teenust, selgitades, et sinna võivad pöörduda ka ohvrid, kes ei ole avaldust politseisse esitanud, kuid kriminaalmenetlusega eraldatakse ka 430 EUR, mida võib kasutada erinevate teenuste saamiseks. Järgmises osas keskendutaksegi ohvriabitöötajate intervjuude raames saadus tulemustele ning kuidas neil ohvrite individuaalsete erivajaduste tuvastamine täpselt käib.

Ohvriabi

Kui klient pöördub ohvriabisse, siis esialgu räägib ta oma murest. Kõik toimub vestluse käigus. Juhul, kui selgub, et klient vajab psühholoogilist abi, nimelt, seaduse alusel on kriminaalmenetluse algatmise ajast ohvril õigus saada psühholoogilist abi ja seda ka tema perekonnaliikmetel, siis hinnatakse tema toimetulekuvõimet juba 2004. aastal väljatöötatud küsimustiku alusel. Erilisi küsimustike ega nende muudatusi ei ole direktiivi ülevõtmisega järgnenud, ohvriabi töötajad toimivad juba kehtiva praktika alusel edasi.

Psühholoogiliste vajaduste hindamise küsimustikku täidetakse kui klient avaldab soovi saada psühholoogilist abi ehk soovib minna edasi terapeudi juurde. Sellega kaasneb ka taotluse täitmine ja esitamine. Mõnikord soovib klient seda ise, mõnikord on see motiveeritud ohvriabi töötaja poolt. Viimasel juhul toob ohvriabitöötaja välja eripärad ja selgitab, miks inimesel oleks kasulik sellisel viisil edasi minna. Lõppkokkuvõttes on aga ohversee, kes otsuse langetab, vastu kliendi tahtmist seda ei tehta.

Ohvriabitöötaja, kelle juurde klient tuleb, täidab küsimustiku vestluse käigus, mis lisatakse andmebaasis olevale kliendi ankeedile. Kuna tegu on rahalise dokumendiga, psühholoogilise abi hüvitamine, siis selle kinnitab ohvriabiüksuse juhataja. Samuti on see psühholoogilise abi teenuse saamise eelduseks. Hindamise käigus kekskendutakse järmistele aspektidele: tervisega seotud küsimused (kuidas hindab kolme palli süsteemis, ka 0 võib olla, näiteks ärevust, pinget, emotsionaalset seisundit), unega seotud küsimused (kas vajab eriarsti abi), toimetulek töö (kas tal on seoses hetkeolukorraga vähenenud sissetulek, suhted töökaaslastega), keskendumisvõime, õpitulemused laste puhul, muutused perekonnas, suhtlemises, turvalisus, igapäevane toimetulek, tugivõrgustik (kas tal on olemas keegi toetav pereliige). Kuna küsimustik on punktisüsteemiga, siis kui klient saab täis teatud punktid (üle 20), siis antakse hinnang, et klient vajab psühholoogilist abi. Küsimustik ise on aluseks taotluse esitamiseks sotsiaalkindlustusametile. Vastavalt sellele otsitakse psühholoog, kes selle inimesega tegelema hakkab. Küsimustikku välja ei prindite, kusagile ei edastata, isegi kliendile ei anta üle või ülevaatamiseks. Kõik toimub intervjuu vormis, räägitakse, mitte ei vastata otseselt küsimustele.

Kuna punktisumma on kohe nähtav, siis on võimalik ka küsimustik uuesti üle vaadata ja kohendada vajadusel. See ei ole vaid ühekordselt täidetav. "Tihtipeale peavad isikud ennast tublimateks ja arvavad, et saavad hakkama, aga kui täpsemalt uurida, siis tuleb välja midagi muud", kommenteerib ohvriabitöötaja, "näiteks, kui küsida, kas unehäireid on, siis enamasti

vastatakse "Ei", aga kui uurida, kuidas õhtul magama jääd, siis vastatakse, et on raskusi. Või kui hommikul üles tõused, kas tunned ennast puhanuna? Siis võib vastseks olla samuti hoopiski "Ei", sest olen hommikul juba enne äratuskella üleval. Ja kui küsida, et miks nii juhtub, siis võib vastuseks olla näiteks, et nähti midagi õudsat unes." Seega, vestlusest selgub, et inimene ei jää õhtul magama, sest pea on mõtteid täis ja ärkab hommikul ülesse enne kella, sest nägi selle sündmusega seoses öösel õudusunenägusid, millest selgub, et isikul siiski on unehäired, kuigi esimene vastus oli "Ei". Sellistel juhtudel saabki küsimustiku uuesti üle vaadata, juhul kui punktisumma liiga väikseks on osutunud.

Koolitusi on sotsiaalkindlustusameti ohvriabiüksuse töötajatel võimalik läbida pidevalt. Esiteks, kui inimene tööle tuleb, läbib ta esmase koolituse. Uuele inimesele määratakse kõrvale ka mentor, kes teda juhendab. Väga olulist rolli mängivad isikuomadused juab töölevõtmisel. On kättesaadavad koolitused, kuidas suhelda kindlate ohvrite gruppidega, mis on nende hirmud ja millist tuge nad vajavad. "Näiteks kohe on tulemas paarisuhte koolitused, mida pakume ka lähisuhteprobleemidega klientidele, esmalt läheme proovime ära, siis teame, kuhu me inimesi suuname. Enamik psühholoogidega olema käinud samuti kohtumas, seega teame täpselt kelle juurde kliente suuname ja teame, mis meetodil nad töötavad, millised on nende isikuomadused, sest me peame oluliseks, et kliendile sobiks õige psühholoog. Samuti oli meil võimalus saada koolitust, kuidas töötada alaealisega ja tema lähedastega, kes on teatud juhtumiga seotud. Näiteks kaks alaealist lähevad kaklema koolis, aga mis selle taga on, kas koolivägivald või halvad peresuhted kodus. Püüame sügavutti minna", jutustab üks ohvriabi pksuse peaspetsialiste. Koolituste kohta on teada ka seda, et Sisekaitseakadeemia hakkab läbi viima sensitiivsuskoolitusi, kus osaleb läbiviijana ka üks ohvriabi töötaja. Ohvriabiüksus ise on väljatöötamas metoodilist ja süsteemset materjali lähisuhtevägivalla juhtumite jaoks tulevikus.

Ohvriabitöös läheneb spetsialist ohvrile vastavalt kuriteo iseärasusele või ohvri murele ja tema isikuomadustele, näiteks lähisuhtevägivalla ohvrit, varguse, autoõnnetuse ja röövimise ohvrit käsitletakse teatud erinevustega. Mõnelt saab väga otse küsida, teistele tuleb läheneda ümber nurga. Ohvriabitöötajate sõnul on nende jaoks oluline vältida isiku teisest ohvristumist. Tuleb ära tunda isiku enda süütunnet ja mitte sellele kaasa rääkida, stiilis, et igas konfliktis on kaks osapoolt ning ka ohvril on teatud roll. Sellega luuakse ohvrile jutkui mulje, et teda on hakatud hoopis süüdistama ning see ei ole eesmärk.

Oluline on ohvri turvalisus ja tema mugavustunne. Vaatamata sellele, et varem puudus seaduses otsesõnu luba võtta ohvril kaasa endale lähedane isik, siis vaatamata sellele ei ole ohvriabi

töötaja varem kunagi ohvri lähedast ukse taha saatnud, lähtutakse ikka ohvri heaolust. Oluline on aru saada, kas lõpetades vestluse on ohvril ka ohutu koju minna või kas ta saab hakkama kojuminekuga. Vajadusel saab kutsuda välja lähedasi või on ohvriabi töötaja lausa isiklikult inimesel aidanud koju jõuda. Oluline on inimest nõustada mitte vaid siin ja praegu, vaid selgitada talle ka tulevikku või näiteks politseisse avalduse esitamise tagajärgi. Avaldus võib isegi rohkem viha ja vaenu kaasa tuua ning tuleb nõustada klienti ja selgitada tema sammude tagajärgi, laiemat tausta ja tulevikuvaadet.

Üks omadusi, mis ohvriabitöötajal peam olema on empaatiavõime ja sellest lähtuvalt, kui tuleb näiteks keegi pensionär, siis tuleb vajadusel valjemini ja selgemalt rääkida. Kui on erivajadustega inimene, siis vastavalt spetsialisti oskusele püüab ta leida kliendiga kontakti. Igal juhul on arvesse võetud seda, et inimesed on erinevad ja neil on erinevad vajadused. Eelarvamusi ja diskrimineerivaid mõtteid tuleb ohvriabitöös lükata selja taha ning kindlasti ohvriabitöötaja ei tohi selliseid hinnanguid ohvrile näidata. Inimest tuleb mõista, aidata, suunata.

Eesmärk on üles leida probleem. Üldjuhul ei lõpeta ohvriabitöötaja enne kui on asjast aru saanud. Emotsionaalse vägivalla puhul tuleb enamiku tööst ohvriabi spetsialisti sõnul ise ära tegema, sest tihti puudub võimalus suunata ohvrit psühhoteraapiasse. Vaimse vägivalla puhul on pigem oluline pidev toetus ja kui see vägivald kestab pidevalt edasi, siis see töö ongi väga pikk. Vahel ei saa kaasata ka teisi asutusi, näiteks politseid ja probleemi jätkumine ongi kõige raskem väljakutse. Tuleb leida inimeses endas ressursse edasi liikuda ja abitu olek ning madal enesehinnang on kõige raskemad juhud.

Naiste varjupaik

Eestis osutab sellist integreeritud abiteenust soolise vägivalla ohvritele üleriigiliselt välja arendatud naiste tugikeskuste süsteem, mis pakub esmast kriisinõustamist ja vajaduse korral majutust vägivalda kogenud naistele ja nende lastele, samuti edasist juhtumipõhist nõustamist, psühholoogilist nõustamist või psühhoteraapiat ning ka juriidilist nõustamist. Samuti on käivitumas esimesed spetsialiseeritud keskused seksuaalvägivalla ohvrite abistamiseks, millest menetlejad või ohvriabitöötajad saavad kannatanut teavitada.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Ibid, lk 6

MTÜ Naiste kriisikodu saab peagi 20 aastaseks ning nemad hindavad ohvri olukorda läbi psühholoogilise vinkli, nende endi sõnul. Abi võivad varjupaigalt paluda kõik ohvrid, vaatamata sellele, kas on algatatud kriminaalmenetlus või mitte ehk varjupaiga saavad ka eeldatavad ohvrid, kes ei ole veel politseisse avaldust esitanud ning kes viibivad nõ otsustamisfaasis.

Spetsialistid aitavad oma parima äranägemise järgi ohvreid ning oluline on ka praktika kogemus. Kui inimesel on vaimsed häired, mida ta peab kajastama ja allkirjastama esmase ankeedi täitmisel, siis ei ole teda võimalik varjupaika paigutada, sest ressursiliselt ei jätku inimesi, kes ööpäevaringselt kontrolliks, mis varjupaigas toimub ning vaimsete häiretega inimene on osutunud probleemiks ja ohuks teistele klientidele.

Kliendid, kes ei vaja majutust, siis viib naiste kriisikodu läbi ka tugigruppe, kus saab osaleda. Tugigruppides aidatakse naistel oma mõttemaailma, alaväärsskoleksi muuta, mida tehakse psühholoogi abil. Ka telefoni teel on psühholoog alati valmis vastama. Klientidele antakse ka materjale ja soovitatakse raamatuid, mida lugeda. Vahest tehakse vabastavat hingamist, zumbat, affirmatsiooni. Need kõik aitavad rahustada ja tasakaalu leida. Igal juhul koostatakse iga kliendi kohta juhtumiplaan, kuhu klient saab ise kirjutada esimesel kohtumisel, miks ta tuli teenust saama ning kui, siis miks ta vajab majutusteenust. Igat klienti koheldakse personaalselt ning lähenetakse probleemipõhiselt, et pakkuda parim võimalik lahendus ja toetus just sellele isikule.

3.5. Edasisuunamised

Politsei

Kui patrull jõuab sündmuskohale, siis küsitakse ohvrilt või eeldatavalt ohvritlt, kas ta on nõus, et tema andmed edastatakse ohvriabitöötajale. Juhul kui ohver annab oma nõusoleku, siis edastatakse vastavad andmed ohvriabitöötajale, kes võtab ühendust ohvriga. Kui ohver keeldub teenusest, siis järelkontrolli käigus küsitakse temalt uuesti üle, kas soovib ohvriabi teenust. See on esimene ja enim kasutatavam võimalus, kuidas politsei suunab ohvreid edasist teenust saama. Kui tegu on vägivallakuriteoga, siis ohvrile jäetakse infoleht, mis on krediitkaardi suurune ning kus on märgitud info ohvriabi, politsei, varjupaiga, sotsiaaltöötaja ja

lastekaitsetöötaja kohta, samuti ohvri õiguste ja erikaitse meetmete kohta. Sellised infokaardid on saadaval eesti, vene ja inglise keeles.¹⁰⁶

Kui juhtum on seotud lapsega, siis edastatakse info lastekaitsele ja edasi tegeleb juhtumi korraldusega lastekaitse töötaja. Kui on tegu korduvusega, siis edastatakse info alati sotsiaaltöötajale. Sotsiaalhoolekande seaduse alusel on kohustus teatada abivajavast isikust sotsiaaltöötajale. Vahest ei olegi nii oluline oodata, kuni tekib korduvus ning abivajajast isikust teavitatakse kohe, kõik oleneb asjaoludest, nagu väidab üks politseiametnik intervjuus.

“Vahest tuleb ohver ära viia. Me tahame küll jõuda sinnamaani, et ohver ei peaks kodust ära minema, aga meil on tublisid patrulle, kes teavad, kus on naiste ja laste varjupaigad ning saavad ohvrid sinna toimetada”, kommenteerib intervjuueeritav politseiametnik.

Ohvriabi

Ohvriabi töötaja võib suunata ohvrid politseisse, psühholoogi juurde, naiste varjupaika, sotsiaaltöötaja ja vahel ka haiglasse. Kõige kitsab koostöö on politseiga, nagu on selgunud ka intervjuudes politseiametnikega. Täna puudub ühtne, süsteem, et ohvrid saaks mugavalt ja elektroonse süsteemi abil edasi suunata vastavate spetsialistide juurde, kuid see on arendamisel. Plaanis on rakendada lastekaitse töötajate poolt kasutusel olevat süsteemis STAR ka teistele kuriteoohvrite edasisuunamiseks ja info vahetamiseks. Praegu on iga patsiendi puhul vajalik kontakteeruda personaalselt teise asutuse töötajaga, et leppida kokku aeg, millal ohver saaks tulla vastuvõtule. Infot vahetatakse enamasti suuliselt, sest isikuandmed on konfidentsiaalselt ning me ei tohi neid jagada. Paljudest asutustest ei tule ka tagasisidet, eriti meditsiinitöötajatelt, isegi kui oleme ohvri ise nende juurde suunanud ning temae juhtunu asjaolusid, “Üldse ei saa mitte midagi vastu meditsiini-asutustelt, sealt ei tule kohe mitte midagi vastu. Isegi kui psühhoosiga poiss ja viiakse minu kabinetist haiglasse ja arst helistab ja tahab minu käest taustinfot, et poissi aidata, siis olen andnud, aga tema käest ei saa ma mitte midagi vastu. Lastekaitsega on nii ja naa. Mõnega on parem mõnega halvem, aga üldjuhul saab öelda, et tunnen, et on paremaks läinud. Lastekaitsega koostöö tegemine on väga oluline, et tegeleda laste probleemidega. Meili teel väga nappisõnaline, telefoni teel veidi rohkem. Meie andmekaitse on kõik ära hirmutanud ja see on praegu suurimaks takistuseks”, kommenteerib ohvriabi

¹⁰⁶ Ennetusalased materjalid. Kättesaadavad ka internetis: politsei.ee/et/ennetus/ennetusalased-materjalid.dot

töötaja. Kõik delikaatsed isikuandmed lähevad aga kindlasti välja krüpteeritult või kui dokumendid sisaldavad delikaatseid andmeid siis läbi DVK¹⁰⁷.

Psühholoogi juurde suunamisel saadetakse eelnevalt e-kiri. Kui on tegu mõne muu asutusega, siis üldjuhul ei taheta võtta ära isikult vastutust ning antakse info kätte ja palutakse ise minna. Kui isik ei ole väga aktiivne, siis võetakse ühendust asutusega ja lepitakse kokku koos aeg, mil isik juba peab minema, tehakse nõ eeltöö ära. Viimaseks variandiks on koos ohvriga kohale minna, oluline on tunnetuse saamine, kas isik saab ise hakkama või mitte.

Naiste varjupaik

Naiste varjupaika suunamisel, helistatakse kindlasti ette ja antakse teada, et varsti pöördub isik sellise nimega. Sellisel juhul osatakse oodata. On võimalus ka kohe leppida kokku aeg ja koht, kus varjupaiga töötaja abivajajaga kokku saab, et koos varjupaika minna, sest need ju salastatud kohad ja niisama aadressi välja ei anta.

Naiste kriiskoduga intervjuust selgus, et neil on hea koostöö ühe õigusbürooga, kuhu saavad ohvreid suunata juriidilist abi saama. Ohvriabi ja sotsiaalosakonnad on naiste varjupaika ohvreid suunanud suunanud. Öösiti on ka politsei toonud. Naiste varjupaik ise suunab lastekaitse. Näiteks kui naine otsustabki lõpuks lahutada, siis lastekaitse on võtmeisikuks ka kohtuprotsessis. Samuti suunatakse sotsiaalosakonna majutusüksustesse kui tegemist vähekindlustatud naistega.

Erakorralise meditsiini osakond

Erakorralise meditsiini osakonnas oldakse arvamusel, et haigla õe esmaülesanne on ohvrile meditsiinilist abi pakkuda, mis on ka igati korrektne. Edasisuunamisega nad üldjuhul ei tegele. Tihti on tegu patsientidega, kes on sellise hoiakuga, et ei soovi juhtunust rääkida ning nendega ei asuta vestlust pidama, selleks ei ole ei aega ega üldjuhul ka töötajate tahtmist. EMO õed selgitavad, et arstitöös, eriti kui näed probleemseid patsiente igapäevaselt, ei saa kõike personaalselt võtta ning hakata igat patsienti sunnima, kas politseisse avaldust kirjutama või üldiselt psühholoogilist abi pakkuma. Küll aga oleksid haiglatöötajad positiivsed kui neile pakutaks mündi infolehte või voldikut, kus on kirjas kõik võimalikud teenused, mida ohver

¹⁰⁷ DVK - Dokumendi vahetuse keskus

saada võiks ning nad olid ka valmis neid jagama, kui on näha, et tegu võib olla ohvriga, kes neid teenuseid saava võiks soovida. Kuna vastuvõtud on EMOäs piiratud ajaga, siis ei saa hakata patsientidele erinevaid võimalusi selgitama, ning hetkel puudub neil ka sellekohane teave, aga infovoldikuid on nad meelsesti jagama valmis.

3.6. Erisused seoses alaealistega

Ohvrite direktiivi kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et lapsohvrite puhul võetakse käesoleva direktiivi kohaldamisel arvesse esmajärjekorras lapse parimaid huve ja neid hinnatakse individuaalselt. Alati kasutatakse lapsesõbralikku lähenemisviisi, võttes vajalikul määral arvesse lapse vanust, küpsust ning arvamusi, vajadusi ja muresid. Last ja tema suhtes vanemliku vastutuse kandjat või muud seadus järgset esindajat, kui selline on olemas, teavitatakse meetmetest või õigustest, mis on konkreetselt lapsele suunatud. Lapse huvid peavad olema seatud esikohale, nagu seda on sätestatud ka Euroopa Liidu põhiõiguste hartas ja ÜRO lapse õiguste konventsioonis. Lapsohvreid tuleb käsitada ja kohelda kui ohvrite direktiivis sätestatud õiguste täieõiguslikke omanikke ning neil peaks olema õigus teostada neid õigusi nii, et võetaks arvesse nende võimet kujundada oma arvamusi.

Kõige rohkem puutuvad laste ja alaealistega kokku lastekaitsetöötajad, kes kaasatakse kõikide lastega seotud juhtumite puhul. Lastekaitse ei tegele kuritegude lahendamisega. Kui lastekaitsetöötaja näeb, et tegemist on ilmselgelt kuriteoga, siis edastab ta info politseile ja kuriteoga tegelevad nemad (seda juhul kui abivajaja pöördus esimesena lastekaitse). Lastekaitse tegeleb lapse heaolu ja abivajaduse hindamisega, räägitakse lapsega, küsitakse infot erinevatelt asutusest näiteks perearstilt, vesteldakse vanematega, käiakse kodus. Need on tavalised lastekaitsetöötaja protseduurid, eelkõige tegeleb lastekaitse abi osutamisega.

Eraldi küsimustiku lapsohvri tuvastamiseks ei ole ette nähtud. Kõigi juhtumite puhul on hindamine sarnane, mis ei toetu mingile intervjuu vormile või üldse mingile teatud kindlale vormile. Lapsega tuleb oma professionaalsuse piirides suhelda ja vestluse käigus asjaolud selgeks teha. Erivajaduste puhul on elementaarne, et tuleb rohkem tähelepanu pöörata sellele haavatavusele, sest see on juba iseenesest suurendatud risk.

Lastekaitse töötajal on lapse toimik, kuhu kogutakse kogu info (STAR¹⁰⁸ programmis on kõik fikseeritud). Kõik valdkonnad, mida tuleb hinnata on programmi tabelis kirjas ja spetsialist hindab kõik valdkonnad ära — füüsiline seisund, tervislik seisund, psühholoogiline seisund, emotsionaalne seisund, sotsiaalne olukord, kognitiivne, hariduslik, majanduslik, last kasvatava isiku kasvatuslikud oskused, lapse arvamus ja last kasvatava isiku arvamus. Kõik eelnev on tuletatud lastekaitseseadusest. Lisada saab ka lasteasutuse hinnangu ja vajadusel eksperdi hinnangu, mida lastekaitse vajadusel palub. Kogutud info põhjal tuleb anda hinnang igale konkreetsele olukorrale.

Kui ohvriks on laps, siis kaasatakse politseis ülekuulamise protsessi samuti lastekaitse töötaja või ohvriabi töötaja. Lapsega suheldakse spetsiaalses lastele mõeldud ruumis, kus on loodud sõbralikum keskkond, mis last ära ei ehmata ning on olemas ka mänguasjad, mida saab lapsega kontakti luues kasutada. Ülekuulamise juures on vajalik, et viibiks erioskustega spetsialist, sest lastelt ei saa küsimusi otse küsida ning nendele tuleb läheneda eriliselt ja võib-olla teatud küsimusi oskuslikult formuleerida, et last mitte traumeerida ega hirmutada. Võimalus on kasutada ka anatoomilisi nukke, et seksuaalselt väärkoheldud laps (ka selle kahtluse korral), saaks selgitada või näidata, mis temaga täpselt juhtus. Lastekaitse töötajad on spetsiaalselt koolitatud, et oskuslikult lastega töötada. 2017 aasta alguses on välja antud ka „Lapse küsitlemise käsiraamat“, mis on abiks kõigile lastekaitse töötajatele. Ohvriabi ei tegele alaealiste ja lastega. Kui ohvriabisse peaks pöörduma alaealine või laps, siis teavitatakse sellest koheselt lastekaitse töötaja. Samuti võetakse ühendust vanematega.

Tallinnas on politseil võimalus kutsuda vajadusel juhtumi kohale lastekaitsetöötaja, kes on 24h valves ja saab reageerida. See on aga iga patrulli enda otsustada, kas lastekaitsetöötaja kaasatakse ja kas patrull vajab olukorra lahendamiseks abi. Lastekaitse töötajale on võimalus ka helistada ja telefoni teel nõu küsida, alati ei pea kohale kutsuma. Politseinikele on kättesaadav ka lastekohtlemisjuhend (õiguskantsleri kodulehel samuti), kus on kirjas reeglid ja iseärasused seoses lastega. Samuti viiakse läbi koolitusi. Alati ei teagi, mis kohapeal toimub ja reageerib reageerib patrull, kes on lähim ja kiireimini abistada saab. Politsei ise on väga positiivsel arvamusel lastekaitsest, nagu intervjuudes selgus. Väga suureks abiks on märgitud 24h lastekaitse töötaja kättesaadavus, kes saab anda h
innangut, kas laps tuleks näiteks kodust ära viia.

Politseinikele rõhutatakse läbi aastate laste teema olulisust ja aina rohkem räägitakse ka koolitustel. “Oleme püüdnud edastada ka seda teadmist töötajatele, et kui ise ei tea, siis kust

¹⁰⁸ Sotsiaaltoetuse- ja teenuste andmeregister

saab abi ja julgustame ka kahtluse korral lastekaitse töötajalt nõu küsima”, kommenteerib üks politsei ametnikest. Raskemaks juumiks on olukord, kui tuleb otsustada, kas laps tuleb eraldada kodust või mitte. Näiteks kui seksuaalselt väärkoheldud lapse ema astub seksuaalselt väärkohtleja poolele, siis võib juhtuda, et laps viiakse turvakodusse. Seda võib teha ka lastekaitsetöötaja. Selliseid juhtumeid on keskmiselt 2-3 kuus. Uue lastekaitse seaduse kohaselt on aega 72h, mil peab teavitame Sotsiaalkindlustusametit ja koos lastekaitsega otsustatakse, kas laps läheb perre tagasi või ta eraldatakse perest.

Laste puhul on tegu eriti haavatava grupiga ning nende puhul on ka suurem oht langeda korduvalt ohvriks. Seepärast on kasutusel erilised meetmed kui on teada, et kuriteoohvriks on laps või on ta juhtumiga seotud. Näiteks väljakutsete puhul on patrullid tihti kohale jõudes jäänud ukse taha, sest helistaja ei ava ust. Sellises olukorras on patrullil õigus sisse murda, kui on teada, et ruumis viibib laps, kes võib ohus olla. Laste juhtumite lahendamisel on väga oluline võrgustiku koostöö, kuhu on kaasatud pere, kool, sotsiaaltöötaja ning vajadusel teised spetsialistid. Peab toimuma koostöö, mis last üheskoos aitab ja toetab.

Intervjuude põhjal tekkis arusaam, et lapsi koheldakse tõesti erilise hoolega ning nende heaolu on ametnike prioriteediks. Näiteks räägib üks intervjuueeritavatest: “Erikaitse vajadus tekib kriminaalmenetluses. On olnud juhtumeid, et naine viiakse lapsega Eesti teisse otsa varjupaika, et mees neid üles ei leiaks. Mees aga läheb ja teeb avalduse — lapse tagaotsimine ja lapse asukoha kindlakstegemine. Jah, me teeme kindlaks, aga me ütleme, et lapsega kõik korras (lastekaitse töötaja võib ka üle kontrollida) ja annamegi sellise vastuse. Samuti teavitame naist ja palume tegutseda, et lähenemiskeeldu saada kohtust ja esialgne õiguskaitse.”

3.7. Direktiivi koht siseriiklikus õiguses

Kaks asutust, kes kõige rohkem ohvritega kokku puutuvad ning kellelt on ohvriks kõige rohkem lootust ja võimalus abi saada, on politsei ja sotsiaalkindlustusameti ohvriabi üksus. 2016. aastal pöördus ohvriabisse 6400 vägivallaohvrit, millest 68% olid perevägivalla juhtumid. Ekspertide sõnul, kes esinesid ka koolitusel “Kuidas saab Eestis vägivalla all kannatav naine abi”, kus osales käesoleva töö autor oma magistritöö kirjutamise faasis, et nimetatud numbrid ja näitajad on kasvanud, mitte sellepärast, et Eestis on kasvanud vägivallajuhtumite arv, vaid sellepärast, et aina rohkem ja rohkem on julgustatud ohvreid sellel teemal rääkima ning lähedasi probleemi märkama. Räägitakse, et naise jaoks on kõige ohtlikumaks kohaks kodu, kus on teda ohvriks langemise juhul raske leida ja märgata. Palju aastaid on perevägivald olnud nõ peresisene

probleem, mida ei arutatud ja millest vaikiti. Samm sammu haaval on aga probleem päevavalgele tõusnud ning aina rohkem on inimesed julgenud probleemi märgata, sellest teatada ning sellega võidelda. Kindlasti ei ole me jõudnud ideaalse lahenduseni, kus kõik lülid töötavad nii kuriteo ennetamise kui ka ohvri abistamise ja teisese ohvrustumise vallas, aga me oleme kindlal teel selle poole. Oluliseks sammuks on selle probleemis püstitamine ka Vabariigi Presidendi poolt¹⁰⁹, mida ta on teinud mitmeid kordi ning lubab rõhutada probleemi tõsidust kuni näeb, et Eesti rahvas on toimunud hoiakute muutus tõdedes: “vägivaldsed mustrid korduvad põlvest põlve, neid murda ei saa teisiti kui avaliku tähelepanuga, mis toob kaasa olulise nihke hoiakutes, ei piisa, kui delegeerime oma probleemi politseile ja sotsiaaltöötajatele”, lisades, et möödavaatamiskultuurist peab saama märkamiskultuur, mille edendamine on meie kõigi töö. Tundub, et oleme leidnud õige raja, kuid tee on veel pikk, mida läbida tuleb. Töö järgnevas osas toob autor välja uuring käigus selgunud tulemused, positiivsed praktikad ning kitsaskohad, mida oleks vaja tulevikus arendada.

Töö oli keskendunud ohvriabi direktiivi eesmärkide praktilise toimimise uuringule ning seoses töö piiratud mahuga peatus autor eelkige ohvrite tugiteenustele ning ohvrite esmasele kokkupuutele riigiga, pärast kuriteo toimepanemist või ohvriks langemist ning magistr töö sisu käsitleb ennekõike direktiivi esimest ja teist peatükki ning osaliselt neljandat ja viiendat. Kuritegu on tegu, millega rikutakse nii ühiskondlikke norme kui ka kuriteoohvri kui üksikisiku õigusi, seetõttu tuleb kuriteoohvreid tunnustada ja kohelda austavalt, professionaalselt ning ühelgi moel diskrimineerimata. Kõigis kokkupuudetes kriminaalmenetluse raames tegutseva pädeva asutusega ja ohvriga kokku puutuvate talitustega ja teenuste osutajatega, tuleks võtta arvesse kuriteoohvrite individuaalset olukorda. Samuti on vajalik nende kaitsmine teisese ohvrustumise eest ja neile on vajalik kuriteost taastamise hõlbustamiseks osutada asjakohaseid abiteenuseid. Direktiivi üldiseks eesmärgiks oli tagada, et kuriteoohvrid saaksid asjakohast teavet, tuge ja kaitset. Lisaks on direktiivis välja toodud lapsohvrite parima huvi arvestamine ning selle individuaalne hindamine. Alati tuleb kasutada lapsesõbralikku lähenemisviisi. Käesoleva töö raames läbiviidud uuringus selgus, et ohvritega kokkupuutuvatelt spetsialistidelt eeldatakse juba tööle asudes austavat ja mõistvat suhtumist enda klientide vastu. Eriti tuli see välja ohvriabi töötajate intervjuust. Ohvrissse tuleb suhtuda toetusega ja lugupidavalt ning mingil juhul ei saa ohvriabi töötaja näidata välja enda isiklike hoiakuid ja suhtuda hädavajajasse diskrimineerivalt. Sellise hoiaku sätestab ka KrMS § 9. Sarnased standardid on sätestatud

¹⁰⁹ President Kersti Kaljulaid Eesti Vabariigi iseseisvuspäeva aktusel 24. veebruaril 2017 Estonia kontserdisaalis, kättesaadav: <https://www.president.ee/et/ametitegevus/koned/13080-2017-02-24-15-30-19/index.html>

direktiivi art 3, mille kohaselt tuleb tagada, et ohver saaks pädevatest asutustest aru alates esimesest kokkupuutest, sealhulgas teabest, mida asutused annavad. Samuti tuleb ohvriga suheldes arvestada tema isikuomadusi ja juhul kui ohver seda soovib, siis võib teda saata tema poolt valitud isik, mis on nüüd ka seadusse sisse viidud, täpsemalt KrMS § 38 lg 5 p3 ja § 12 lg 3. Mitmest intervjuust selgus, et ohvritega kokkupuutuvad ametnikud on ka varem lubanud ohvrit koos nõ toetava kaaslasega tulla ning kedagi ei ole ukse taha saadetud. Nüüd on see võimalus ka formaalselt fikseeritud, kuigi praktikas toimus ka varem. Mis puudutab austavat suhtumist ohvriss, siis intervjuueeritavate sõnul sõltub see kõige rohkem spetsialsti professionaalsusest ning kogemusest. Paratamatult on tegemist inimestega ning iga erilise kliendi jaoks ei ole võimalik nõ juhust välja töötada, aga ohvriabi töötajad on kinnitanud, et nende personal on erilise sümpaatia võimega ning ohvreid koheldakse väärilt ning austusega. Politsei ametnike intervjuudes ilmnas, et ka nemad püüavad kohanduda ohvri vajadusega või kui kasutada direktiivi väljendit, siis hinnata igal korral individuaalselt ohvri vajadusi ning suhelda ning toimida seejärel oma parima äranägemise järgi. Kindlais reegleid seega asutustes ei ole, mille järgi tuleks toimida, aga tulemus, mis peab olema saavutatud on nähtavasti kõigil selge, lihtsalt selle saavutamise viisid võivad mõneti erineda. Üldiselt oli selle valdkonna kohta tagasiside positiivne ning ohvrite teenindamine lugupidamise ja austusega on kindlasti prioriteediks, mis aitab ka teisese ohvristumise ärahidmist.

Direktiivi artikkel 5 näeb ette, et kuriteoohver peab saama ametliku kuriteokaebuse kättesaamise kohta kirjaliku kinnituse, samuti on lubatud esitada kaebus keeles, millest isik aru saavad või saada vajadusel keeleabi. Siseriiklikus õiguses on see võimalus sätestatud KrMS §-s 195. Intervjuude käigus selgus, et üldiselt on kõige rohkem kasutusel pärast eesti keelt vene ja inglise keel ning alati leidub kas patrullis või jaoskonnas ametnik, kes valdab vajalikku võõrkeelt ning tõlkimisega probleeme ei teki. Mainitud oli pigem selliseid olukordi, kus isik keeldub rääkimast inglise keeles ja anna mõista, et valdab vaid oma emakeelt, mis on osutunud väga spetsiifiliseks ja oli vaja tõlgi abi. Tihtipeale muumalased on aga seda pahatahtlikult ära kasutanud ning hiljem selgus, et on saadud ka näiteks inglise keelest aru. Samuti sätestab direktiiv, et vastavalt kuriteoohvrite rollile asjaomases kriminaalõigussüsteemis võimaldatakse ohvritele, kes ei räägi või ei mõista asjaomases kriminaalmenetluses kasutatavat keelt, taotluse korral tasuta suuline tõlge vähemalt kriminaalmenetluse ajal uurimisasutustes ja kohtutes läbiviidava küsitlemise või ülekuulamise, sh politsei poolt küsitlemise ajal, mis on reguleeritud siseriiklikult KrMS § 10 lg-s 2.

Direktiivi artiklites 8 ja 9 nähakse ette õigus ohvriabiteenusele ja abi, mida see pakkuma peab. Nimelt peab liikmesriik tagama, et kuriteoohvritel on vastavalt vajadusele enne kriminaalmenetlust, selle ajal ja ka asjakohase ajavahemiku jooksul pärast seda juurdepääs tasuta konfidentsiaalsele ohvriabiteenusele. Samuti tuli hõlbustada suunamist ohvriabiteenistustesse. Oli ette nähtud ka tasuta spetsialiseeritud abiteenuse loomine, aga Eestis on ohvriabi üksus juba varemgi eksisteerinud. Direktiiv lubab pakkuda abiteenuseid nii riiklikel kui ka valitsusvälistel organisatsioonidel, mida ka Eestis juba rakendatakse. Meil on naiste varjupaigad, kes tegutsevad MTÜ-na ning näiteks inimkaubandusohvritele keskendunud MTÜ Eluliin. Direktiiv lubab kasutada abiteenuste korraldamisel ka vabatahtlikke, kuid Eestis on see veidi rakendatud, nagu ka intervjuudest selgus, sest vabatahtlik peab läbima 40 tunnise koolituse. Kuigi ohvriabi tegeles juba varemgi kõigi ohvritega, vaatamata avalduse esitamisest politseile, siis direktiivi ülevõtmisega on see ka seaduses sätestatud ning juurdepääs ohvriabiteenustele ei sõltu sellest, kas ametlik kuriteo kaebus on esitatud või mitte. Artiklis 9 on toodud aga miinimumnõuded, mida ohvriabiteenus sisaldama peab. Eestis reguleerib ohvriabiteenust OAS ja nimekirja, milles seisneb ohvriabiteenuse osutamine on toodud OAS § 3 lg-s 2. Direktiiv suunab osutama erilist tähelepanu sellistele kuriteoohvrite vajadustele, kes on kannatanud olulist kahju seoses kuriteo raskusega. Eestis on direktiivis väljatoodud varjupaiga abiteenust reguleeritud OAS § 65 ning nimetatud sätte lg-s 3 on ka nimekiri teenustest, mida ohvrile pakkuda saab.

Direktiivis on toodud välja ka individuaalse hindamise vajadus, selgitamaks välja ohvri erilised kaitsevajadused. Nimelt, tuleb õigel ajal viia läbi ohvri individuaalne hindamine, mille raames tuleb erilist tähelepanu kuriteoohvritele, kes on kannatanud olulist kahju seoses kuriteo raskusega. Alaealiste puhul eeldatakse, et on vajalik eriline kaitsevajadus. KrMS on individuaalne hindamine sätestatud § 372. Individuaalse hindamise ulatust võib kohandada vastavalt kuriteo raskusastmele ja ohvrile tekitatud ilmsele kahjule. Erimeetmed, mida pärast individuaalset hindamist rakendatakse on välja toodud artiklis 23 ning KrMS on vastavad meetmed sätestatud § 372 (3), § 69, § 287, § 68, §12, millest osa olid juba siseriiklikus õiguses ka enne direktiivi ülevõtmist. Ohvriabi süsteemi ankeedi ja küsimustiku ülevaatamine, mille abil viiakse läbi individuaalne hindamine, oleks aga ohvriabi töötajate arvamusel vajalik. See on üldine ja nõo universaalne ning eripärasid on võimalik juurde kirjutada vaid märkustesse. Küsimustiku ülevaatamise ja täiendamise protsess on jäetud aga aega, mil tuleb uus infosüsteem, sellega läheb praeguste andmete järgi plaanitud kauem aega, nagu on avaldanud ka sotsiaalkindlustusamet. Individuaalsesse hindamisse tuleb siise tuua rokem tänapäevasemaid probleeme, nagu näiteks rassiprobleemid, vihakõne, terrorism.

Direktiivi 5 peatükk keskendub koolitamisele ja koostööle ning teenuste koordineerimisele. Direktiivi kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et ametnikud, kes tõenäoliselt puutuvad kokku kuriteoohvritega, näiteks politseinikud, läbivad üld- ja erikoolituse, mille tase vastab nende kokkupuudetele kuriteoohvriga, et suurendada nende teadlikkust kuriteoohvrite vajadustest ning vajadusest suhtuda kuriteoohvritesse erapooletult, austavalt ja professionaalselt. Samuti tuleb riikidel teha teavitus- ja teadlikkuse suurendamise kampaaniaid, eesmärgiga suurendada teadlikkust ohvrite direktiivis sätestatud õiguste kohta, vähendada uue ja korduva ohvriks langemise ning vähendada miinimumini kuritegude negatiivset mõju, suunates meetmed eelkõige riskirühmadele.

3.8. Head praktikad ja puudujäägid

Intervjuudest selgus nii positiivset kui ka negatiivset. Aastatega on jõutud sinnamaani, et näiteks politsei infolehtede süsteem toimib, sellega alustati juba 2002. aastal. Politsei peab väga heaks infolehtede süsteemi, sest selle kaasabiga saab koostada profiile. Kes on peamine vägivallatseja ja kes ohver. See aitab ennetustööd planeerida, et aru saada kellele informatsiooni suunata, millistele vanusegruppidele. Tulevikus lisatakse infolehele riskihindamise küsimustiku, mis võetakse üle Suurbritannia eeskujul, kus on politseis seda juba alates 2009. aastast kasutatud (DASH riskihindamise mudel¹¹⁰). Seejärel saab määrata, kuidas tegutseda erineva riski puhul. Võimalik, et väiksema riskiga juhtumitel kaotatakse järelkontroll ära, aga nimetatud muutus on veel alles mõtte tasandil. Põhjuseks on eelkõige kuritegude tõus või nendest teavitamise kasv ja sellega kaasnev ulatuslik tööd. Tuleb seada paika prioriteedid, otsustada millele reageerida ja mis on oluline.

Puudust tuntakse aktiivsest koostööst sotsiaaltöötajatega, lastega tegeletakse 100% aga täiskasvanutele jääb ressursi puudu, sellest saavad ka sotsiaaltöötajad ise aru. Vaatamata sellele, et aastatega on olukord paranenud, on veel arenguruumi ning tihtipeale jääb puudu teenustest, kuhu inimesi suunata. Ohvriabisse saab politsei suunata, aga kui isik ei taha, siis ei saa teda sundida. Ohvriabiga teevad koostööd ka sellised asutused nagu Psühholoogiline kriisiabi, MTÜ Naiste Kriisikodu, MTÜ Enne ja Pärast Sündi Varjupaik emadele ja lastele, lastekodud, Ema ja Lapse turvakodu, Tallinna Perekeskus, MTÜ Eluliin, kes tegelevad inimkaubanduse ohvritega. Politsei hinnangul on inimeste mentaliteet selline, et ta pöördub

¹¹⁰ DASH riskihindamise mudeli koduleht: <http://www.dashriskchecklist.co.uk>

politseisse ja eeldab, et saabki kogu abi kätte. Kahjuks ei toimi süsteem veel nii hästi ning ohver peab ka ise veidi vaeva nägema, et ennast aidata. Kuriteoohvrite direktiivi üheks eesmärgiks on riikidel kaaluda nn ühe akna süsteemi juurutamist, kus käsitletakse ohvri mitmeid vajadusi, sealhulgas saada teavet, abi, tuge, kaitset ja hüvitist. Täna ei ole Eestis sellist süsteemi veel üles ehitatud. Sellise ohvrisõbraliku süsteemi loomise eelduseks on asutustevaheline tihe koostöö ning paljuski oleneb see piirkonnast. Näiteks väiksemates piirkondades, kus erinevate asutuste töötajad tunnevad üksteist paremini, sujuba ka koostöö juba täna paremini, seda on rõhutanud mitmed spetsialistid. Positiivne on aga see, et juba eelmisel aastal alustas Põlvamaal tegutsemist pilootprojekt MARAC, mis keskendubki ohvri süsteemsel aitamisel. Tegu on ümarlaua meetodil töötava grupiga, kes koguneb kord kuus ning arutab ohvri olukorda ning planeerib edasised sammud. Projektis teevad koostööd kõikide asutuste esindajad, kellega ohver peab oma probleemi lahendamisel suhtlema, igaühel on oma roll ja ülesanne. Projekt kestab viis aastat, kuid pikas perspektiivis on eesmärk juurutada ohvri süsteemne abistamine ka tulevikus.

Puudu on tulemuslikkuse hindamine hilisemas staadiumis. Näiteks kui ohvriabi töötaja töötab välja teatud meetmed ohvri jaoks või kavandab juhtumi plaani, siis tagasiside, kas ohver läbib täies mahus plaani ja kas ta langeb vaatamata sellele tagasi ohvriabisüsteemi, täna puudub, sest seda on keeruline saada, kuna ei ole suudetud välja töötada hästi toimivat koostöösüsteemi, mis seda infot piisavalt hästi jagaks.

Nagu paljude avalike teenustega, jääb tihtipeale puudu ressursist, nii materjaalsest kui ka inimlikust. Naiste varjupaigas on näiteks kõik pikaajalised töötajad ja kogenud spetsialistid, kuid tunnetavad personalist puudust, mis võimaldaks ohvrile parimat võimalikku teenust pakkuda. Sotsiaalministeerium on seisukohal, et abijõudu pole rohkem vaja. Vabatahtlikku tööd ei saa samuti vastu võtta, sest sotsiaalministeerium nõuab eelnevalt 40-tunnist naistevastase vägivalla koolitust, mida on võimalik saada kord aastas. See takistab väga inimeste kasutamist naiste varjupaiga töös, arvestades, et see oleks väga vajalik, kuivõrd nõustamistunnid on niivõrd väikese rahastusega. Terve Harju maakonna peale saab naiste varjupaik tasuta 10 juriidilise ja 15 psühholoogilise nõustamise tundi kuus.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli uurida kuivõrd on ohvrite direktiiv siseriiklikusse õigusesse üle võetud ning millisel viisil ja mil määral sätestatud miinimumnõudeid praktikas rakendust leiavad. Ohvrite direktiiv, millega kehtestati kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded on oluline samm ohvrite kaitstes, sest sellega antakse kuriteoohvrile palju õigusi, mida ta saab kasutada ka ametlikku kuriteokaebust esitamata, samuti on laiendatud ohvrite ringi, kes abiteenust saada on õigustatud. Direktiiviga asendati ka nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, mis käsitles samuti ohvrite kaitset, kuid raamotsust ei olnud liikmesriikides hästi rakendatud, mis viiski direktiivi väljatöötamiseni. Ohvrite direktiivi mõju hindamise tulemusel selgus, et väga oluline osa on kehtestada konkreetseid kohustusi kuriteoohvrite õiguste tagamise vallas ja õigusaktidele peavad järgnema ka meetmed, et direktiivi rakendamine ka praktiliselt toimiks. Antud töö eesmärgiks oligi välja selgitada, kas vajalikud meetmed on kasutusele võetud ja kas direktiivis sätestatud miinimumnõuded on Eestis praktiliselt rakendust leidnud.

Magistritöö käigus peatus autor ka sellel, miks kuriteoohvrite kaitse nii oluline on. Piisab arusaamisest, et ohvrite olukord kriminaalmenetluses ja ka selle väliselt on keeruline ja toob kaasa ohvrile kannatusi ning negatiivseid emotsioone. Ohvrite direktiiviga on seatud eesmärgiks vähendada ohvri kannatusi ning hoida ära ka teisest ohvrustumist, sest esmase ohvrustumise ärahoidmist leevendab pigem ennetustöö. Samuti sätestab direktiiv mitmeid ohvritele pakutavaid teenuseid, mis hõlbustaks nendel raskest olukorrast väljuda ja ideaalis sinna enam mitte sattuda. Kuna teisest ohvrustumist kogevad tavaliselt haavatavad ohvrid, siis on direktiivis ka nendele erilist tähelepanu pööratud. Haavatavateks ohvriteks on sellised grupid, kes vajavad erikaitse meetmeid, kas oma positsioonist, näiteks lapsed, kurjategijaga sõltuvussuhtes olevad isikud, puuetega inimesed või kuriteo raskusest tulenevatel põhjustel.

Magistritöö käigus oli autor keskendunud direktiivis sätestatud kolmele aspektile, milleks on ohvrite tuvastamine, individuaalsete vajaduste hindamine ja edasisuunamise protsess. Direktiiv sätestab ka teisi ohvri kaitse ja neile pakutava toe käsitletavaid valdkondi, kuid töö piiratud mahtu arvestades otsustas autor peatuda kolmel teemal, mille toimimist ka lähemalt uuris. Eesmärgiks oli selgitada, kas asutused, millega ohver kokku puutub, rakendavad eelnimetatud aspektidele keskendunud seadusesätteid ka praktikas ja kuivõrd tulemuslikult need igapäevatoos toimivad. Uuringus osalesid politseiametnikud, sotsiaalkindlustusameti ohvriabi

töötajad, naiste varjupaiga spetsialist, lastekaitsetöötaja ja meditsiini asutuse töötajad. Valituks osutusid need spetsialistid, kes puutuvad kõige rohkem kokku lähisuhtevägivalla- ja lapsohvritega, mis olid töö keskseks ohvrigrupiks. Uuringu läbiviimisel selgus, et valik osutus piisavaks, et katta kõik aspektid, mida analüüsida sooviti ja autoril õnnestus saada ülevaade kõigis püstitatud valdkondades.

Ohvrite direktiiviga laiendati ohvri mõistet. Direktiivi üheks eesmärgiks oli kaotada sisuline vahetegemine kannatanu ja ohvri vahel teenuste pakkumise aspektist, nimelt kannatanu on kriminaalmenetluse osaline, aga ohver seda ei ole. Eesmärk oli tagada olukord, et ohvrid saavad teenuseid võrdsustatult kannatanutega. Töö käigus uuris autor, kas ka praktikas antud eesmärk toimib ning jõudis järeldusele, et nii kannatanu mõiste kui ka õigused on siseriiklikult direktiiviga kooskõlas. Töö käigus uuris autor ohvrite tuvastamise protseduure ja nende individuaalse hindamise toimimist, millest selgus, et kõik abivajavad isikud, olenemata sellest, kas nad on kuriteoteate esitanud või mitte, saavad kasutada võrdselt abiteenuseid (teatud erinevused siiski esinevad, näiteks psühholoogilise abi saamine). Teenuse saamise võimalusest on ohvrid üsna hästi informeeritud autori hinnangul. Seda tõendavad infolehtede süsteem politseis, kus igas olukorras püütakse tuvastada kannatanu ja teo toimepanija ning alati räägitakse neile ka ohvriabi teenuse kasutamise võimalusest. Samuti on levinud infovoldikute jagamine ohvritele ja ka eeldatavatele ohvritele ning üldine teavitussüsteem on toimiv. Võiks kokku võtta selliselt, et see, kes abi otsib või seda leida soovib, sellel on ka võimalus seda leida.

Individuaalsete vajaduste hindamise poole pealt on direktiiv üsna üldsõnaline. Riike ei ole kohustatud kasutama kindlat küsimustikku või uurima esimesel kokkupuutel ohvriga kõiki tema individuaalseid vajadusi. Uuringus selgus, et põhiliseks tööriistaks ohvri vajaduste ja erilise haavatavuse hindamiseks on spetsialisti professionaalsus ja kogemus. Kõik asutused olid üksmeelel, et ei ole võimalik töötada välja küsimustikku või juhust igaks konkreetseks juhuks ning töötades ohvritega on eelkõige vajalik empaatiavõime ning tahe aidata hädasolijat, see on kõige alus. Seaduses on sätestatud, et ohver peab olema informeeritud oma õistest, aga tähtis on autori hinnangul pigem see, kuidas teda sellest informeeritakse. Sellel kohal on oluline, et teenust pakkuv spetsialist oskab ära tunda, mis on see individuaalne omadus või eriline seisund, millele tuleks rohkem tähelepanu osutada ja selle valguses ka toimima, sest eesmärgiks on inimest aidata ning ennetada teisest ohvristumist. Autori hinnangul on Eestis individuaalse hindamise põhimõtet rakendatud, eriti toimib see ohvriabi üksuse puhul. Nende endi sõnul on vajalik küll süsteemi ülevaatamine ja tänapäevasemaks muutmine, kuid eesmärgid, mida individuaalne hindamine tagama peaks, on toimivad ka praegu.

Edasisuunamise protsessidega ei ole autor aga rahul. Osaliselt tuleneb süsteemis üksnes osaline toimimine seaduses sätestatud piirangutest, mis ei luba jagada ohvrite isikuandmeid. Samas, seades esikohale abivajaja huvid, leitakse andmete edastamise moodus ka praegu. Vähene on koostöö eri asutuste vahel, mida ohver oma teekonnal läbib. Kui jätta kõrvale ohvriabi ja politsei koostöö, siis on abiteenuste omavaheline suhtlemine üsna napp. Seda tõsiasja rõhutasid ka kõikide asutuste intervjueritavad. Kuigi on tehtud esimesi samme, et luua ohvrite abistamise nõ ümarlaud, kuhu kogunevad spetsialistid erinevatest abiteenust pakkuvatest asutusest, siis on autori hinnangul vajalik luua turvaline süsteem, mis võimaldaks vahetada infot nii ohvri juhtumi kohta kui ka monitoorida edasisi samme. Sellisel viisil oleks võimalik teha kindlaks ka tulemused, mida meie tänane ohvriabisüsteem tegelikult pakub ja selle alusel edasi liikuda ning arendada tekkivaid kitsaskohti.

Kuigi seadusemuudatused annavad aluse uskuda, et kuriteo ohvrite õigused on garanteeritud, on tegelikult oluline, et ohvritega kokkupuutuvad ametnikud ja asutused muudaksid tõhusamaks ohvrite tuvastamise, individuaalse hindamise ja edasisuunamise protsessi ning viiksid need direktiivi eesmärkidega vastavusse just praktikas. Hiljutisi uuringuid läbi töötades selgus, et ohvrid on oma rahulolematust süsteemiga põhjendanud liiga vähese teabega. Ohvreid ei informeerita nende õigustest ja seepärast on neil oma õigusi ka raske kasutada või lausa võimatu. Autori arvates on direktiivi üle võtmisega loodud alus ja eeldus selleks, et ohvrid oleksid paremini teavitatud oma õigustest, neile oleks loodud tugevam menetluslik seisund ja nende individuaalsete vajadustega arvestataks igas etapis. Nagu oli rõhutatud mitmeid kordi, et käesoleva direktiivi väga oluliseks aspektiks on selle rakendamine, mille edukaks elluviimiseks on vajalikud koolitused ja spetsialistide teadlikkuse tõstmine, siis võib väita, et autor on töö käigus veendunud, et Eesti on astunud vajalikke samme, et seadusemuudatuste rakendamine võimalikult hästi ohvriteni tuua, võttes arvesse olemasolevaid ressursse.

Transposition of the Directive 2012/29/EU in the theory and practice

The position of victims of crime in criminal procedure has evolved significantly in the last decades. In only few years, victims moved from being the “forgotten party” of the criminal justice process to an actors with a clearer and stronger role. The Tampere European Council of 15 and 15 October 1999 acknowledged the need of minimum standards for the protection of victims of crimes, in particular as regards access to justice and compensation for damages and national programmes to finance assistance and protection measures. The Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceeding (2001/220/JHA) was a first step in the direction of improving the rights and the standing of victims in criminal procedures. The objective of the Framework Decision was to establish and guarantee a high level of protection for victims during criminal proceedings, and measures that apply before and after proceedings to mitigate the effects of crime. Member States were obliged to approximate their legislation to the provisions of the Framework Decision. Together with the Council Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims these were the first “hard law” instruments to introduce binding rules on the legal position of victims in the European legal order.

The Treaty of Lisbon and the 2009 Stockholm Programme emphasized the need for an integrated and coordinated approach to victims. The Resolution of the Council of 10 June 2011 on a roadmap for strengthening the rights and protection of victims, in particular in criminal proceedings stressed the need to further strengthen victims’ rights as a priority linked to fundamental rights, freedom of movement and residence and the need for common minimum standards of protection of victims in criminal proceedings and a way to enhance citizens’ confidence in the area of justice, freedom and security. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 established minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, called also Victims’ Directive, came in force on 14 November 2012 with a deadline for transposition in 16 November 2015. The Directive introduces a new approach in the provision of protection by combining the personalized approach to victims’ needs and the obligation to offer holistic services. This presupposes: clear procedures for individual assessment of protection needs and individualized treatment; coordination and referral mechanisms that allow for holistic protection measures before and during proceedings and a common culture and ethos among institutions involved in victim protection. In this context, the identification, recognition and referral of victims in national system lie at the “heart” of the

Directive. The compliance with the Directive relies on the following questions: who is a victim and how are victims identified?; How are the special protection needs of victims assessed in an individualized way?; How are victims referred to services and how are these services coordinated to offer holistic protection?; Do practitioners involved in victim protection and support share common standards, a common language and common ethos? The research of this thesis aims to look in detail in the practice of Estonia in relation to the Directive. It focuses in particular on victim identification, individual assessment of victims' needs, networking and referral practices between institutions involved in victim support.

The Code of Criminal Procedure was amended in December 2015, ensuring the compliance of the criminal procedure with the Directive 2012/29/EC. The amendments entered into force in two parts: on 1 July 2016 and 1 January 2017. The main legislative changes related to came into force on 15 November 2015 and the changes that required adjustments in the functioning of the work processes came into force on 1 July 2016. With the amendment, the rights of the victims were included in the legislation, clarifying their position in the criminal proceedings. The most recent amendments to the Victim Support Act, relating among others to the measures available for victims of gender-based crimes and services available for victims, entered into force on 1 January 2017. The following laws, among others, were changed in the relation to the transposition of the Directive 2012/29/EC: Penal Code, Code of Criminal Procedure, State Legal Aid Act, and Victim Support Act. To sum up, the main changes resulting from the transposition of the Victim's Directive concerned the definition of a victim, victim's right to interpretation services, assessment of individual protection needs, victim's rights on interviewing, right to be informed, victim assistance to a victim who is a minor. The rights of crime victims in access to justice during the proceeding are regulated by the Code of Criminal Procedure. The Victim Support Act generally regulates the services provided to victims of a crime. The Penal Code regulates the statutes of limitations for barring the prosecution and enacts the concrete penalties for the misdemeanours and crimes (including cases of the offender-victim mediation). Although the changes in the law give grounds to believe that the rights of victims are guaranteed, the issues related to identification of victims, assessment of their need, and referral system are what shall be changed via training, guidelines, better co-operation etc. The need for changes is realised and stated also in the Strategy for Preventing Violence for 2015-2020.

For the final analysis of the research two target groups, victims of domestic violence and child victims of sexual abuse, were selected. All interviews were conducted face-to-face and the

research sample included 14 persons: 5 police officers, 3 victim support service workers, 1 child protection worker, 3 nurses from hospitals and 2 NGO representatives. During the research it came out that there are three largest “entry points” for the victim to the criminal justice system. Most often the first entry point of victim to the criminal justice system is the police. This could happen in many ways. The central institution that is aimed to support victims of crime is the victim support and conciliation service that is part of the National Social Insurance Board and can be the second “entry point”. The victim support is a free public social service aimed at maintaining or enhancing the victim's ability to cope. The work of the victim support service is regulated by the Victim Support Act. Any person who has fallen victim to negligence, mistreatment or physical, mental or sexual abuse has the right to receive the victim support. Any person who has been subject to suffering or injury has access to counselling regardless of whether the identity of the perpetrator has been disclosed or criminal proceedings have been brought against him/her. From the point of view of the Directive, it is important that information about the victims’ assistance is aggregated in one institution, the so-called one-stop-shop principle, so a victim does not need to go from one institution to another. The work of the Victim support and conciliation Service is organised according to this principle. The third largest “entry point” is the women’s support centres also called shelters.

In the opinion of the author, based on the results of interviews, the situation of victims of crime and their rights, support and protection measures are improved significantly after the entry into force of the Directive 2012/29/EU, while some practices had a good level already. There are many good practices in Estonia, for example the system how police is identifying victims of domestic violence and how they co-operate with the victim support service. There are also some gaps in the system. In the author’s opinion, the biggest deficit is the absence of well organized data exchange regulation. But the overall intention of improving and desire to help the victims is remarkable and provides hope for the future.

Kasutatud kirjandus

Ahven, A., Surva, L. Pervägivalla menetluspraktika: 2011 ja 2013 (Kriminaalpoliitika analüüs; 2014, nr.5), Eesti, Justiitsministeerium, 2014, kättesaadav: <http://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:259690>

Dijk, J., Kesteren, J., Smit, P. Criminal Victimization in International Perspective. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS. WODC, No 257, 2007, kättesaadav: http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/publications/ICVS2004_05report.pdf

Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. 2016. aasta kriminaalstatistika põhjal on üldine kuritegevus ja tapmiste arv vähenenud, pressiteade, kättesaadav: <http://www.just.ee/et/uudised/2016-aasta-kriminaalstatistika-pohjal-uldine-kuritegevus-ja-tapmiste-arv-vahenenud>

Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses, 2012

Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses, 2012

Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kuriteoohvrite uuring 2009, 2010, kättesaadav: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/14._kuriteoohvrite_uuring_2009.pdf

EK 09.10.2008 nr C-404/07, György Katz versus István Roland Sós

ELT C 115, 4.5.2010, Stockholmi programm — avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitsel, kättesaadav: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504(01))

FRA (European Union Agency for Fundamental Rights). Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims

Handbook on Justice for Victims. On the use and application of the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention. Centre for International Crime Prevention. 1999, New York, kättesaadav:

https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UNODC_Handbook_on_Justice_for_victims.pdf

INI/2009/2012, Euroopa Parlamendi 7. mai 2009. aasta resolutsioon Euroopa Liidu kriminaalõiguse ala loomise kohta, kättesaadav:

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0262+0+DOC+XML+V0//ET>

IP/11/585, Euroopa Komisjon tagab kuriteoohvritele parema kaitse, 2011

Justiitsministeeriumi arengukava 2012–2015. Kinnitatud justiitsministri 02.05.2011. a käskkirjaga nr 47, kättesaadav:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54324/Justiitsministeeriumi+arengukava+2012%26%238211%3B2015.pdf>.

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus

Kergandberg, E., Salmann, H., Jöks, H. et al. (toim). Kohtute aastaraamat, 2009, kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf

Kergandberg, E., Pikamäe, P. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: 2012

KOM(2010) 171, Vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala Euroopa kodanikele — Stockholmi programmi rakendamise tegevuskava

KOM(2010) 623, Euroopa Komisjoni 2011. aasta tööprogramm

KOM(2011) 275 lõplik

KOM(2011) 275 lõplik, Euroopa Komisjoni seletuskiri Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded, juurde

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Heaks kiidetud Riigikogu 09.06.2010. a otsusega, kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13329831>

Meiorg, M. Protecting Victims' Rights in the EU: the theory and practice of diversity of treatment during the criminal trial, National report: Estonia

MEMO/12/659, Putting Victims first: Commission welcomes European Parliament vote to improve rights for 75 million crime victims, kättesaadav: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-659_en.htm?locale=en

MTÜ Tallinna naiste kriisikodu teenused, kättesaadav: <http://www.naisteabi.ee/teenused.html>

Ohvriabi- ja lepitusteenus, kättesaadav: [http://213.184.50.29/ohvriabi-ja-lepituskeskus/P7_TA\(2009\)0098](http://213.184.50.29/ohvriabi-ja-lepituskeskus/P7_TA(2009)0098)

Pajula, E., Ploom, T. Väärteomenetlus II. Sisekaitseakadeemia, 2004

Pere, A. Kannatanute õigused kriminaalmenetluses, magistritöö 2012

Ploom, T., Kärner, M. Kannatanu huvide realiseerimine kriminaalmenetluses, Juridica VII/2015

Politsei- ja Piirivalveameti koordineerimisbüroo. Ülevaade lähisuhtevägivalla juhtumitest 2011, kättesaadav: <https://www.politsei.ee/dotAsset/346339.pdf>

Ennetusalased materjalid. Kättesaadav: Politsei.ee/et/ennetus/ennetusalased-materjalid.dot

President Kersti Kaljulaid Eesti Vabariigi iseseisvuspäeva aktusel 24. veebruaril 2017 Estonia kontserdisaalis, kättesaadav: <https://www.president.ee/et/ametitegevus/koned/13080-2017-02-24-15-30-19/index.html>

Salla, J., Surva, L. Perevågivalla juhtumite menetluspraktika: 2010, Eesti, Justiitsministeerium, kättesaadav:

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/perevagivalla_juhtumite_menetluspraktika_2010._justiitsministeerium._2011_0.pdf

Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, millega laiendatakse kannatanute õigusi kriminaalmenetluses, juurde

Seletuskiri ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde

Siseturvalisuse arengukava 2015–2020. Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse 26.02.2015 otsusega; kättesaadav:

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Arengukavad/siseturvalisuse_arengukava_2015-2020_kodulehele.pdf

Uue Euroopa õigusaktiga parandatakse kuriteoohvrite olukorda, Euroopa Komisjoni pressiteade 4. oktoober 2012, kättesaadav: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1066_et.htm?locale=et

Vanfraechem, I., Bolivar, D., Aertsen, I. (edit). Victims and restorative justice, Routledge, 2015. Kättesaadav: https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=-JBhCQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=secondary+victimisation+criminal+justice+system&ots=b1tjglYpQm&sig=HDNhXg9CQZArp2kytYpZihJR01o&redir_esc=y#v=onepage&q=secondary%20victimisation%20criminal%20justice%20system&f=false

Veebikonstaablid annavad internetis nõu, kättesaadav: <https://www.politsei.ee/et/nouanded/veebikonstaabel/index.dot>

Vägivalla ennetamise strateegia 2015–2020. Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse 26.02.2015 otsusega; kättesaadav:

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ves_2015-2020_0.pdf

Vägivalla ennetamise strateegia 2015–2020. pressiteade ohvriabiteenusest 22.02.2017

Kohtulahendid

RKKK 11.04.2011. a otsus nr 3-1-1-97- 10

RKKK 28.01.2010. a otsus nr 3-1-1-79-09

RKKK 3-1-1-47-09

RKKK 3-1-1-97-10

RKKKm 11.04.2011, 3-1-1-97-10

RKKKo 3-1-1-97-10

RKTK 18.06.2008. a otsus nr 3-2-1-45-08

Õigusaktid

Kriminaalmenetluse seadustik¹ - RT I, 31.12.2016, 46

Ohvriabi seadus¹ - RT I, 04.11.2016, 5

Tunnistajakaitse seadus - RT I, 29.06.2012, 46

Eesti Vabariigi põhiseadus - RT I, 15.05.2015, 2

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristiina Reinfeldt,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV 2012/29/EL TEOORIAS JA
PRAKTIKAS,

mille juhendaja on Anna Markina ja Margus Kurm,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **28.04.2017**